

STOCKHOLMS UNIVERSITET
Institutionen för socialt arbete
Socialhögskolan
HT 2005 / VT 2006
Magisteruppsats, 10 poäng

Att hantera sexualiteten i det tjugonde århundradet

En studie av sexualrådgivningen
på ungdomsmottagningen
och förmedlingen av normer
från personal till ungdom

Av: Emma Vretblad
Handledare: Peter Sohlberg

FÖRORD

Jag vill tacka er som ställt upp på att bli intervjuade
och er som har hjälpt mig under tiden jag skrivit,
vilka framförallt är handledare Peter Sohlberg och mina föräldrar.

Det här hade blivit av även utan er,
men visst har ni varit till hjälp.

Stockholm, februari 2006, Emma Vretblad.

ABSTRACT

The subject of this paper is the mediation of norms about sexuality, from personnel working at the Swedish “ungdomsmottagning” (youth centre for service and counselling about sexual health), to the visiting teenagers. The purpose of the empirical study is to investigate how the staff understands the part of their work that implies giving advice about sexuality; how they work, which norms they have about youth sexuality and how they see their roll as advisers. To answer these questions, I have interviewed six staff members working at different youth centres. Three of them work as social counsellors and three as midwives. The main area of work at the centre consists of individual appointments, but another important task is meeting with school classes visiting for purposes of study. Young people turn to midwives to test themselves for sexually transmitted diseases, for counselling about contraceptives, etc. They turn to the social counsellors to talk about problems, relationships, their identity etc. As advisers the staff tries to act on how the teenagers themselves view their situation. It does occur though, that they express their own opinions and mediate norms. These norms are, for example, that the purpose with having sex should be to experience pleasure, that sex should be mutual and that young people should take responsibility for their sexuality. In this way, the workers influence how youth manage their sexuality. They play a part in young people’s socialisation. The motif of their actions is to foster the physical and mental health of the youth.

Keywords: youth, sexuality, norms, socialisation, counselling.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	3
<i>Problemformulering</i>	4
<i>Syfte och frågeställningar.....</i>	5
<i>Utgångspunkter och uppsatsens disposition</i>	5
2. BAKGRUND.....	6
<i>Arbetet med ungdomssexualitet.....</i>	6
<i>Ungdomsmottagningens verksamhet</i>	8
3. FORSKNINGSÖVERSIKT	9
<i>Normer om ungdomars sexualitet</i>	9
<i>Norm- och informationskällor</i>	13
<i>Strategier för att påverka ungdomars sexualitet – ett internationellt perspektiv</i>	14
4. METOD	17
<i>Urval.....</i>	18
<i>Tillvägagångssätt</i>	18
<i>Metodologiska överväganden</i>	20
<i>Teoretiska överväganden</i>	21
<i>Validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och förförståelse</i>	21
<i>Etik</i>	23
5. TEORETISKA PERSPEKTIV	23
<i>Socialisation</i>	23
5: 1 SEXUALITETEN SOM SOCIAL KONSTRUKTION.....	24
<i>Sexualitetens skilda uttryck</i>	24
<i>Förändring och normeringsprocesser.....</i>	25
5: 2 KONTROLLEN AV SEXUALITETEN.....	26
<i>Människornas bekännelser och rådgivningssituationen.....</i>	27
5: 3 NORMER	28
<i>Definition av normer</i>	28
<i>Förmedling av normer.....</i>	28
<i>Normers inverkan på beteende</i>	29
5: 4 ROLLEN SOM RÅDGIVARE OCH FÖRMEDLARE AV NORMER.....	31
<i>Den professionella hjälparrollen.....</i>	31
<i>Socialarbetaren</i>	32
<i>Coping eller empowerment.....</i>	33
6. DEN KVALITATIVA STUDIEN.....	33
6: 1 UNGDOMSMOTTAGNINGENS SEXUALRÅDGIVNING.....	34
<i>De intervjuade</i>	34

<i>Ungdomarna</i>	34
<i>Arbetet på ungdomsmottagningen</i>	35
<i>Skilnader mellan kuratorn och barnmorskan</i>	35
<i>De vanligaste frågorna om sexualiteten</i>	37
6: 2 NORMER	38
<i>Ordval i diskursen</i>	38
<i>Den rätta anledningen till att ha sex</i>	38
<i>Individens eget ansvar</i>	39
<i>Kön och sexualitet</i>	40
<i>Sex ska vara ömsesidigt</i>	42
<i>Mogen för sex</i>	42
<i>Gränser</i>	44
<i>Personalen versus samhällets normer</i>	46
6: 3 ROLLEN SOM RÅDGIVARE	47
<i>Rådgivning</i>	47
<i>Personalen som normkällor</i>	50
<i>Normalisera och förminska normer</i>	51
<i>Rollkonflikter</i>	51
<i>Coping eller empowerment</i>	52
<i>Representanter för den svenska attityden</i>	53
<i>Personalen som den goda motkraften</i>	54
<i>Sammanfattning – rådgivning om sexualitet på ungdomsmottagningen</i>	54
7. SLUTDISKUSSION	55
<i>Kontrollen av sexualiteten</i>	55
<i>Förmedlingen av normer</i>	57
<i>Det sociala arbetets dilemman</i>	59
<i>Konsekvenser för ungdomarna</i>	60
<i>Avslutande tankar</i>	62
8. REFERENSER	64

1. INLEDNING

Sexualiteten är något som de flesta har åsikter om. Kanske gäller detta främst ungdomars sexualitet, som ständigt debatteras i media och andra sammanhang. Det diskuteras om sexualiseringen av samhället och hur den påverkar ungdomar, om huruvida porr förvränger pojkars uppfattning om hur sex ska vara, att unga tjejer går med på att ha sex utan att de vill det o.s.v. Ett annat hett ämne är hur invandrades syn på sexualiteten skiljer sig från den svenska och att främst invandrantjejer drabbas i denna kulturkrock. En ytterligare aktuell fråga är lagstiftningen om våldtäkt, som har fått mycket kritik och nu ändrats. I dessa diskussioner, som handlar om ungdomars sexualitet, men som förs av vuxna, så ryms det en oro för ungdomar och en uppmaning om att något måste göras.

Samhället förändras, och så även hur människor hanterar sin sexualitet. Anthony Giddens skriver om hur sexualiteten har förändrats i och med inträdet i det moderna samhället. En ny tid med individualism, jämställdhet etc. påverkar alltifrån hur människor ser på sin sexuella identitet till hur många sexualpartners de har.¹

En förekommande beskrivning av Sverige idag är att alla normer kring sexualiteten har upplösts. Sex har blivit ett självklart inslag i media, dagenefterpiller går att köpa på apoteken och politiker vinkar glada, gående i prideparaden. Hans Joas, menar att det pågår en diskussion i alla västländer idag om hur värderingar håller på att förändras eller upplösas. Det diskuteras vilka möjligheter och risker som detta innebär och om behovet av att antingen återinföra gamla värderingar eller hitta nya.²

Ungdomar är den grupp som står i begrepp att hitta sitt eget sätt att hantera sexualiteten på och därför är det de som antas bli mest påverkade av samhällsutvecklingen. I detta möts de av råd och normer från många håll, såväl informella; t.ex. familj och kamrater, som formella; t.ex. skolan och ungdomsmottagningen. Dessa kan kallas normkällor, vilket Torgny Segerstedt benämner enskilda personer och institutioner vilka inför normer och ser till att de efterlevs.³

Om man bara läser vissa delar av ungdomsmottagningarnas policyprogram bekräftas bilden av att allt är tillåtet. Det står att ungdomar ska mötas på ett icke-moraliserande sätt och där finns meningar som ”Den sexuella identiteten och de sexuella uttrycken ser olika ut för olika ungdomar och alla har rätt till respekt för sina känslor och fantasier.”⁴ När jag först läste policyprogrammet började jag fundera kring gränser. Även om ungdomar ska bemötas med öppenhet gentemot olika sexuella uttryck o.s.v. så måste det finnas situationer när personalen på mottagningarna tycker att

¹ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy – Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies* (Cambridge and Oxford: Polity Press, 1992).

² Hans Joas, *The Genesis of Values*, Översättning Gregory Moore (London/ Chicago: Polity press and the university of Chicago, 2000, Originalarbete publicerat 1997) 2.

³ Torgny T. Segerstedt, *Att studera sociologi* (Stockholm: Svenska bokförlaget Norstedts, 1968) 39-40.

⁴ FSUM, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar, *Policyprogram för Sveriges Ungdomsmottagningar* (www.fsum.se) 5.

ungdomar går för långt utanför det som anses normalt. Jag började fundera kring vilka normer som personalen har. Själv tror jag nämligen inte att normerna är upplösta, utan att de har bytts ut mot nya. När jag läste policyprogrammet en gång till så lade jag t.ex. märke till användandet av begreppet jämställdhet. Jag fastnade också på uttrycket att de ska ”stärka ungdomar i deras naturliga nyfikenhet kring lusten och glädjen i sexualiteten”⁵. Jämställdhet och glädje hade jag vid första läsningen inte reagerat på som normer, utan som självklara förutsättningar för en god sexualitet.

Denna uppsats handlar om förmedlingen av normer om sexualitet från ungdomsmottagningarnas personal till ungdomar. Min utgångspunkt för val av ämne är mitt intresse för de frågor som arbetet på en ungdomsmottagning berörs av. Jag tycker att arbetet som utförs är mycket viktigt och min uppfattning är att ungdomsmottagningarna ofta har ett mycket bra rykte och är omtyckta av ungdomarna. Detta antar jag betyder att de lyckats i sin ambition att ge bra stöd till unga människor kring svåra och känsliga problem. Beträffande normer, menar jag, att de samtidigt kan vara både bra och dåliga. Det är svårt att tänka sig ett fungerande samhälle utan normer. De har en uppgift genom att de får samhället att fungera på ett visst sätt. Normer kan skydda och ge trygghet, men de kan också hämma och skada.

Problemformulering

Upplevelsen av sexualiteten är individuell. Två personer kan uppfatta en situation, eller reagera på en erfarenhet, på helt olika sätt. Ta t.ex. händelsen att bli klappad på rumpan. Den ena kan känna sig kränkt medan den andra känner sig uppmärksammas. Men trots att det är en individuell upplevelse så står den samtidigt i relation till det omgivande samhället. Det en människa känner och upplever, och hur den människan reagerar och handlar i en situation, är påverkat av vad han/hon lärt sig är rätt och fel o.s.v. På grund av i vilken tid och i vilken kultur vi lever så kommer vi att insocialiseras i vissa normer gällande sexualitet, relationer m.m.

De som arbetar på ungdomsmottagningen måste kunna hantera detta i sitt arbete. De har att möta individer med olika sätt att känna och tänka om det de är med om, samtidigt som dessa individer påverkas i sina känslor och tankar av det omgivande samhället, t.ex. personalen på ungdomsmottagningen. Personalens råd kommer att påverka hur ungdomarna känner, tänker och handlar.

Det sociala arbetets roll är tudelad. De som arbetar skall hjälpa personer som mår dåligt att kunna må bättre. Men de ska också försöka förmå människor att bete sig på ett önskvärt sätt. De ska ge uttryck för ett såväl sakligt kunnande, som för en viss moral. Socialarbetare har en normativ funktion, placerade som förmedlare mellan samhället och individen.

⁵ FSUM, 5.

Syfte och frågeställningar

Ämnet för uppsatsen är förmedlingen av normer från personalen på ungdomsmottagningen till ungdomar. Syftet med den empiriska studien är att undersöka hur de som arbetar på ungdomsmottagningen ser på den del av deras arbete som innebär rådgivning kring frågor om sexualitet. Syftet kan delas upp i tre frågeställningar.

1. Hur arbetar personalen med sexualrådgivning?
2. Vilka normer om ungdomssexualitet ger de uttryck för?
3. Hur ser personalen på sin roll som rådgivare till ungdomar?

Den empiriska studien utgår ifrån personalens perspektiv. Jag vill där ta reda på hur de tänker om sin roll och om ungdomars sexualitet. Med hjälp av litteratur kommer jag dessutom att använda resultatet från den empiriska studien till att analysera vidare kring temat förmedling av normer. Syftet är därmed både deskriptivt och analyserande. Uppsatsen handlar om personalens normer och hur de förmedlas. Hur ungdomarna sedan tar emot dessa besvaras ej i denna uppsats.

Utgångspunkter och uppsatsens disposition

Det finns olika sätt att se på vad sexualitet är. I Nationalencyklopedin står om flera olika aspekter av sexualiteten. Den är ett behov och ett handlingsmönster, den är en del av människors personlighet och bekräftar könsidentitet, den är energi, den påverkar hur vi känner, tänker och handlar, den kan användas i negativa syften o.s.v.⁶ I denna uppsats intresserar jag mig för sexualitetens uttryck. De flesta skulle nog gå med på att sexualiteten har en biologisk grundförutsättning. Men eftersom jag i denna studie fokuserar på normer i rådgivningen så förutsätter det att även sociala sammanhang har en inverkan på människors sexualitet. Det förutsätter också att sexualitetens uttryck kan förändras. Detta har betydelse för innehållet i de olika delarna av uppsatsen.

Begreppen *normer* och *värderingar* används ofta tillsammans, antingen kompletterande eller som om de har samma innebörd. I Nationalencyklopedin översätts norm med ”regel” eller ”rättesnöre”, både i betydelsen handlingsregel, och i betydelsen av det vanliga, det konventionella beteendet.⁷ Värdering däremot förklaras som handlingen att tilldela något ett subjektivt värde.⁸ Alltså kan man säga att värdering syftar på handlingen att döma något, medan norm syftar på regeln i sig. I denna uppsats har jag valt att skriva om normer.

⁶ Nationalencyklopedin, band 16 ROK-SMU (Höganäs: Bra Böcker, 1995) 389.

⁷ Nationalencyklopedin, band 14 MÖNS-PAR (Höganäs: Bra Böcker, 1994) 263-264.

⁸ Nationalencyklopedin, band 20 VITRY-ÖÄ (Höganäs: Bra Böcker, 1996) 117.

Uppsatsen fortsätter härefter med en bakgrund. Kapitlet ger läsaren en bild av hur samhället och staten på olika sätt påverkar ungdomars sexualitet och att ungdomsmottagningarnas verksamhet är en del i detta. Sedan presenteras en del tidigare forskning. Förutom forskning om normer om ungdomssexualitet, så redogörs för vilka informationskanaler om sexualitet som ungdomar har tillgång till. Jag visar också på internationella skillnader i metoder för att påverka ungdomar samt forskning om olika strategier för att minska problem förknippade med ungdomssexualitet. Därefter följer metodavsnittet. Där diskuteras den kvalitativa ansatsen och intervjuer som metod. Jag redogör också för hur jag har använt mig av diskursanalys. Diskursanalysen är både en metod och en teori, varför jag återkommer till den i följande avsnitt om teoretiska perspektiv. Min teoretiska redogörelse handlar, i stora drag, om; att sexualitetens uttryck är beroende av det omgivande samhällets normer, att sexualiteten på detta vis kontrolleras, att förmedlandet av normer påverkar människors beteende och om att personalen, som förmedlar normer, kan anta olika roller. Denna genomgång är tänkt att ge läsaren en förståelse för uppsatsens ämne. Sedan följer redovisningen av resultaten från intervjuerna. De är uppdelade i olika teman och uppställningen följer mina tre frågeställningar; om arbetet, normer och rådgivarrollen. I det avslutande kapitlet så används resultaten för att föra en vidare diskussion med hjälp av tidigare forskning och teorier. Här återvänder jag till uppsatsens centrala teman; kontrollen av sexualiteten, förmedlandet av normer, socialarbetarens roll och ungdomarna som mottagare av råd och normer.

2. BAKGRUND

I detta avsnitt ges först en kort bakgrund till, och beskrivning av, arbetet med ungdomssexualitet. Därefter presenteras ungdomsmottagningen, som är en del av detta arbete.

Arbetet med ungdomssexualitet

I Sverige fanns det tidigt ett intresse för att kartlägga människors sexualliv. 1967 gjordes världens första representativa undersökning av befolkningens sexualvanor.⁹ Det var en del av Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningssammanhang (USSU) som pågick mellan 1964 och 1974. Rapporten ledde fram till rekommendationer för sexualundervisningen i skolorna.¹⁰ Sverige hade då, och har fortfarande, en inställning till arbetet kring frågor om sexualitet, som skiljer sig ifrån många andra länders. Det finns här en stor öppenhet inför att prata om sexualitet och en tro på upplysning och rådgivning. Även om det finns länder som delar denna uppfattning, så finns det även många som inte gör det och som hanterar ungdomars sexualitet annorlunda. I USA t.ex., har man en mer restriktiv syn på ungdomars sexualitet. Detta gör

⁹ Till skillnad från t.ex. Kinseyrapporterna, där inte ett representativt urval av befolkningen studerades.

¹⁰ Bo Levin, red. et al, *Sex i Sverige, om sexuallivet i Sverige 1996* (Stockholm: Folkhälsoinstitutet, 1997), 3, 13-14.

att de metoder som man använder sig av i Sverige, respektive i USA, för att påverka ungdomars sexualitet, skiljer sig åt mellan länderna.

Som ung har man att ta ställning till hur man själv vill leva och hur man vill uttrycka sin sexualitet. Samtidigt får man normer och värderingar förmedlade till sig ifrån olika håll. Genom dessa normer och värderingar insocialiseras ungdomen, den lär sig de regler som finns i samhället, vad som anses normalt och riktigt. Normerna skiljer sig åt mellan länder, såsom i jämförelsen Sverige/USA, men också mellan grupper inom ett land. Normerna skiljer sig också i tiden. Ungdomar får lära sig andra sätt att hantera sin sexualitet idag, än de fick för hundra år sedan.

Föreningen RFSU (Riksförbundet för sexuell upplysning) har i Sverige, sedan starten 1933, spelat en stor roll för synen på ungdomars sexualitet. Grundaren Elise Ottesen-Jensen hade en vision som gäller än idag: ”Jag drömmer om den dag, då alla barn som föds är välkomna, alla män och kvinnor är jämlika och sexualiteten ett uttryck för innerlighet, ömhet och njutning.”¹¹ RFSU anser att sexualpolitiken måste vara en del av ett brett politiskt program. De arbetar därför med många olika frågor såsom; sexuella rättigheter, jämlikhet, samlevnad mellan människor, tillgång till undervisning, tillgång till preventivmedel, forskning etc.¹² Det arbete, som är direkt riktat till ungdomar, består bl.a. av upplysningsarbete genom besök på skolor. De driver även en egen ungdomsmottagning i Stockholm.

Det är främst tre verksamheter, inom den offentliga sektorn, vars arbete handlar om att ge ungdomar stöd i frågor om sexualitet, och därmed bidrar till socialiseringen av ungdomar. Dessa är skolans sexual- och samlevnadsundervisning, ungdomsmottagningen och Folkhälsoinstitutet. De första två riktar sig enbart till ungdomar. Folkhälsoinstitutet vänder sig till alla medborgare, men också direkt till ungdomar genom att t.ex. publicera tidningen *Glöd*, som handlar om sex och samlevnad och som finns på skolor, ungdomsmottagningar, fritidsgårdar etc.

Sexual- och samlevnadsundervisningen i skolan blev obligatorisk år 1955.¹³ Målet med denna är att genom information och samtal ge ungdomar kunskap så att de kan ta hand om sig själva och göra de val som är rätt för dem. Avsikten är att de ska bli ansvarsfulla, kunna ge och ta emot kärlek och bejaka sin sexualitet på ett positivt sätt.¹⁴

Ungdomsmottagningens huvudsakliga mål är att ”främja fysisk och psykisk hälsa, stärka ungdomar i identitetsutvecklingen så att de kan hantera sin sexualitet samt att förebygga oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner”¹⁵. Ungdomsmottagningens arbete gällande sexualitet utgår ifrån att ungdomar har behov av att prata och få rådgivning. De ska bemötas med respekt och på ett icke-moraliserande sätt. Mottagningarna ska även arbeta för att stärka ungdomar i

¹¹ RFSU, Riksförbundet för sexuell upplysning, *Idéprogram* (Antaget RFSU:s kongress i maj 2003) 2.

¹² RFSU.

¹³ Bo Levin, red. et al, 15.

¹⁴ Erik Centerwall, *Kärlek känns! Förstår du* (Stockholm: Skolverket, 1995).

¹⁵ FSUM, 4.

nyfikenheten, lusten och glädjen i sexualiteten och stödja ungdomars självkänsla och integritet. De ska också arbeta för ökad jämställdhet.¹⁶

Folkhälsoinstitutet har två huvudsakliga strategier för arbetet gällande sexualitet. Dels att ”lyfta fram samlevnadens och sexualitetens positiva betydelse för människors hälsa och välbefinnande” och dels att ”verka för att förebygga oönskade graviditeter och för att minska spridningen av sexuellt överförbara sjukdomar”¹⁷.

Även om alla dessa institutioner förmedlar normer till ungdomar, så är ungdomsmottagningen intressant därför att personalen där har en unik möjlighet att påverka ungdomar då de möter dem i enskilda samtal och ger respons på ungdomars egna berättelser. I följande avsnitt presenterar jag närmare deras verksamhet, vilken är fokus för denna uppsats.

Ungdomsmottagningens verksamhet

Den första ungdomsmottagningen öppnades 1970 i Borlänge av läkaren Gustav Högberg. Han såg ett behov hos ungdomar att prata om livsfrågor. Han ville att ungdomsmottagningen skulle vara platsen att dryfta frågor om kropp, själ, sex och samlevnad. Ett antal mottagningar öppnades med detta syfte. Efter att abort blivit lagligt, år 1975, så öppnades fler ungdomsmottagningar. De inriktade sitt arbete på den reproduktiva hälsan och att förebygga oönskade graviditeter. På 80-talet blev även arbetet gällande sexuellt överförbara sjukdomar en viktig del av ungdomsmottagningarnas verksamhet. Sedan dess har innehållet i verksamheten utökats.

Organiseringen av ungdomsmottagningen ser olika ut i landet. Mottagningen kan drivas av såväl landstinget som kommunen och ibland delar de på huvudmannaskapet. Driften kan också utföras av ett privat företag eller en stiftelse. Varje ungdomsmottagning måste ha minst en barnmorska, en kurator eller psykolog, samt en läkare. Andra personalkategorier, som kan arbeta på mottagningen, är sjuksköterskor och undersköterskor. De anställda arbetar under FN:s barnkonvention, sekretesslagen, föräldrabalken och socialtjänstlagen. Beroende på befattning arbetar även en del av arbetsstyrkan under hälso- och sjukvårdslagen, abortlagen och smittskyddslagen.

Mottagningen ska vara lättillgänglig. Både tjejer och killar är välkomna. Det finns en övre åldersgräns som skiljer sig emellan olika distrikt, men ligger mellan 23 och 25 år. Det är frivilligt att uppsöka ungdomsmottagningen och det är gratis.

Arbetet på ungdomsmottagningarna består av såväl undersökningar och behandling, som av samtal, gruppverksamhet och utåtriktat arbete. Innehållet rör främst ämnet sexualitet, men också psykologiska och psykosociala frågor, samt kulturrelaterade-, livsstils- och allmänmedicinska

¹⁶ FSUM, 4-6.

¹⁷ Bo Levin, red. et al, 15.

frågor. De tar både emot ungdomar som kommer för ett enda besök, och de som behöver en längre, regelbunden kontakt.¹⁸

Det är inte tvingande för kommuner att ha en ungdomsmottagning. I Stockholm erbjuder dock de flesta stadsdelar och kommuner sina ungdomar den servicen. Det finns över 40 mottagningar i Stockholm med omnejd. Ungdomsmottagningen tar emot ungdomar oavsett om de bor i just den kommunen eller inte, vilket gör att alla ungdomar har möjlighet att besöka en mottagning.

3. FORSKNINGSOVERSIKT

Forskningsöversikten är uppdelad i tre teman. Dessa är; normer om ungdomssexualitet, ungdomars norm- och informationskällor om sexualitet, samt olika strategier för att arbeta med ungdomars sexualitet.

Det finns en omfattande svensk forskning om normer och attityder om sexualitet. Jag redogör här endast i begränsad omfattning för ungdomar och andras attityder. I stället presenteras undersökningar om vad personal som arbetar med ungdomar har för inställning till ungdomars sexualitet. Detta p.g.a. att det är personalens normer som jag i denna uppsats fokuserar på.

Var ungdomar får information om sex är intressant eftersom det visar vilka övriga, förutom ungdomsmottagningen, som påverkar ungdomars socialisering.

I det sista avsnittet, om olika strategier för att arbeta med ungdomssexualitet, jämförs arbetet i Sverige med det i andra länder, framförallt USA. Jämförelsen är intressant då den visar att, hur arbetet utförs, är beroende av normerna i samhället.

Normer om ungdomars sexualitet

Gisela Helmius skriver, i avhandlingen *Mogen för sex* från 1990, om ungdomars sexuella socialisation. Hon redogör för en mängd teoretiska perspektiv. Dessa använder hon, tillsammans med främst en tidigare gjord empirisk studie om ungdomars sexualitet (forskningsprojektet *Ungdom och sexualitet*, där 1200 elever besvarade enkäter och 81 elever djupintervjuades om frågor om sexualitet), för att resonera fram sina slutsatser.

Helmius skriver att vuxenvärlden alltid har oroat och bekymrat sig för ungdomsgenerationen. Den har tyckt att ungdomar betett sig felaktigt och att de är omogna och därför utsätter sig för risker då de inte vet sitt bästa. Helmius ser hur de vuxna idag oroar sig för sjunkande ålder för sexualdebut bland ungdomar. Ungdomar debuterar ”för tidigt”, innan de är ”mogna”. Vuxna har en föreställning om att detta leder till att ungdomar får sexuella erfarenheter, som de egentligen inte vill ha. De vuxna antar därför rollen som fostrare av ungdomen. De förmedlar till ungdomarna normen om att

¹⁸ FSUM.

vänta med att ha sex tills de är mogna, och ungdomarna internaliserar denna. Mognad är dock ett diffust begrepp och definieras ej av de vuxna. Ungdomarna är därför lämnade åt sig själva att fylla det med innehåll. De unga lyssnar på de vuxnas råd, men för att förstå hur de ska hantera dem i praktiken vänder de sig till sina kamrater.

Helmius ifrågasätter den gängse bilden av att ungdomar har sex innan de vill och är mogna. Hon frågar om det inte i stället är så att ungdomar är tillfreds med sina sexuella erfarenheter och att de skaffar dem i den takt de vill. Hon hänvisar till empiriska studier, som visar att ju fler sexuella erfarenheter som en ungdom har, desto positivare bedömer den sin sexualitet. Att enstaka samlag, av de unga, uppfattas som negativa bör inte förstås som att de unga ej är mogna. Negativa sexuella erfarenheter lär även vuxna vara med om. Genom att de unga samlar sexuella erfarenheter så ökar deras förmåga att hantera sexualiteten. Ungdomar beskriver sig själva som mogna för det de gör och prövar stegvis mer och mer. Vanligast är att de först har erfarenhet av stadigt sällskap, därefter provar lätt petting, därefter samlagsdebuterar och därefter provar avancerad petting.

Helmius diskuterar sig fram till hur det som hon kallar normen om kärlekskravet har uppstått. Normen handlar om att sex hör ihop med kärlek, intimitet och tvåsamhet. Tidigare var kärlekskravet starkt kopplat till äktenskapet, inom vilket sexualiteten var tillåten. Idag har normen om kärlek blivit grunden i vad som menas med mogen för sex. En ungdom är alltså mogen att ha sex om det är med en annan människa som den är kär i och har en relation med. Empiriska studier visar att ungdomarna följer och internaliserar kärleksideologin. T.ex. så debuterar de ofta för kärleks skull. Helmius slutsatser blir att samhällets ”manus för mognad” fungerar på det sättet att ungdomar tolkar normen och följer den på sitt sätt. Hon menar att det sätt varpå ungdomar skaffar sig sexuell erfarenhet inte bör problematiseras. Samhällets sexualupplysning bör istället förmedla en mer tillåtande inställning.¹⁹ Jag återkommer till Helmius i avsnittet om teoretiska perspektiv.

Ann Frisells undersökning från 1996, *Kärlek utan sex går an...men inte sex utan kärlek* (rapport från mångkulturellt centrum), handlar om gymnasieflickors tankar kring kärlek och sexualitet. Den bygger på enkäter besvarade av 264 flickor, samt intervjuer och samtal med tjejer och skolpersonal i gymnasieåldern. Hon har dessutom gjort fältarbete på en skola och deltagit i en gruppverksamhet för tjejer. Hon skriver främst ur, vad hon menar, är flickornas perspektiv, men även om det budskap som skolan ger dem. Jag kommer här att redogöra för de delar av hennes resultat som handlar om normer om ungdomssexualitet, vilka jag anser är av intresse för denna uppsats.

Bland annat skriver hon om hur tjejer ser på sexualiteten. Hon kommer fram till att tjejer kopplar ihop kärlek och sex. Men de gör det på olika sätt beroende på kulturellt ursprung. De tjejer, vars familjer har sina rötter i norra Europa och Latinamerika, legitimerar sexualiteten med kärlek. Det är alltså okej för en tjej att ha sex om hon är kär och har en relation med den andra parten (som

förutsätts vara en kille). Sex utanför en parrelation leder till att flickan anses billig och att hon är en hora. För de tjejer, vars familjer har rötter i mellanöstern och södra medelhavsområdet, räcker det inte med kärlek för att legitimera sex. För dem har sexualiteten sin plats inom äktenskapet och familjen. Frisell skriver att tjejerna dock inte är passiva utan tänjer på normernas gränser. T.ex. kan tjejerna, i efterhand, hitta på att de varit kära i killen. Eller så ser de till att träffa killar utan att familjen känner till det. Samma regler gäller inte för killarna. Om de har flera sexuella kontakter ses de som playboys. Tjejerna anser också att killar bör vara mer erfarna än de själva. Frisell menar att tjejernas sexualitet kontrolleras. Detta gäller för alla tjejer, oavsett ursprung. Den sociala kontrollen sker främst genom att ungdomar sprider rykten om varandra.²⁰

Frisell söker också efter personalens attityder och normer till ungdomars sexualitet. Hon skriver att flickor får information i skolan om sex, från i huvudsak två källor. Dels via sex- och samlevnadsundervisningen, och dels via ungdomsmottagningen som deltar i skolans arbete. Frisell har själv endast närvarat på sex- och samlevnadsundervisningen och pratat med skolpersonalen, och det är därför endast deras budskap hon kan uttala sig om. Frisell skriver om skolpersonalens attityder till ungdomars sexualitet. Hon menar att personalens syn är accepterande, men inom vissa gränser. Bra sexualitet innefattar i huvudsak tre regler. De som har sex ska känna varandra, de ska inte vara berusade och de ska använda kondom. Ett viktigt budskap ifrån de vuxna är att ungdomar måste ta ansvar för sin sexualitet. Det finns två grupper av ungdomar som enligt personalen inte lever upp till föreställningen om god sexualitet. Den ena gruppen är de som är för promiskuösa. De antas leva ett dåligt liv. De sexualdebuterar tidigt, har ständiga partnerbyten och personalen antar att de blir utnyttjade. Personalen vill lära dessa tjejer hur de ska hantera sin sexualitet, vilket innebär att inte ha så många partners. Den andra gruppen som personalen oroar sig för är tjejer som har krav på sig att förbli oskulder och därför håller sig ifrån sexuella relationer. Dessa tjejer är ointresserade av information om hiv/aids, vilket bekymrar personalen eftersom tjejernas blivande makar kan tänkas vara smittade. Personalen vill lära dem att släppa kravet på avhållsamhet. Frisell kallar personalens attityder för ett lagomideal. För tjejerna kan personalens inställning uppfattas som såväl för moraliserande, som för omoralisk, beroende på flickornas kulturella bakgrund. Hon menar också att det finns en paradox i personalens arbete. Tjejer uppmuntras att leva ut sexuellt samtidigt som de ses som offer. Det är inte av moraliska skäl som tjejerna ska lära sig att inte ha många sexuella partners, utan för att de inte ska hamna i riskfyllda situationer.²¹

Stina Jeffner har skrivit avhandlingen *Liksom våldtäkt typ*, från 1997. I den vill hon fånga ungdomars våldtäktsförståelse, men hon skriver också om kön och heterosexualitet. Hon har låtit

¹⁹ Gisela Helmius, *Mogen för sex* (Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för sociologi, 1990).

²⁰ Ann Frisell, *Kärlek utan sex går an...men inte sex utan kärlek* (Tumba: Mångkulturellt centrum, 1996) 8, 15-28, 75-76.

²¹ Frisell, 67-73, 78-79.

331 ungdomar i nionde klass svara på enkäter och ur dessa valt 16 stycken, både killar och tjejer, som hon intervjuat. Hon har försökt utläsa ungdomarnas normer kring kön, kärlek och sexualitet. Det gör hon för att kunna beskriva förhållandet mellan det normala (här erfarenheter av kön och heterosexualitet) och det extrema (här våldtäkt). Jeffner skriver om skillnaderna mellan normer för tjejer och killar. Hon menar att könsnormerna följer med en dikotomisering av kön, d.v.s. att könen hålls isär, ses som olika varandra och att de utgår ifrån en under- och överordning. Att hålla isär könen blir extra viktigt i kärleksrelationer. Ett exempel är att brott mot normer tolkas olika. Om en tjej bryter mot könsnormer så uppfattas det som fel om hon vill bli sedd som flickvänsmaterial. Men om en tjej vill uppfattas som kompis, behöver det inte vara fel om hon bryter mot samma normer.²²

Tjejerna och killarna delar föreställningen om att könen generellt har olika uppfattningar om vad som är bra sex. Tjejerna förväntas inte vilja ha sex för det fysiska, utan för att de vill ta och ge kärlek, medan killarna antas ha starkare drifter och vill ha sex utan kärlek. I Jeffners intervjuer framkommer en delvis annan bild. Såväl tjejerna som killarna, menar att bra sex hör ihop med romantisk kärlek och dåligt sex är avsaknaden av romantisk kärlek. Men i intervjuerna säger killarna att de kan tänka sig att ha sex utan kärlek också. För att förklara detta, så skiljer Jeffner mellan två olika typer av normer. Det finns dels normativa normer (kulturella värderingar) och empiriska normer (antagande om vad som är vanligt). Killarna och tjejerna delar uppfattningen om att bra sex hör ihop med kärlek, vilket är en normativ norm, men de empiriska normerna är olika för killar och tjejer. Om killar har sex utan kärlek så bryter de inte mot de empiriska normerna eftersom det stämmer med antagandet att det är vanligt bland killar. Tjejerna uttrycker i undersökningen att det finns vissa killar som är fina, d.v.s. handlar utifrån normen att sex hör ihop med kärlek. Men det finns också de killar som är dåliga utåt, men fina innerst inne. Dessa beter sig enligt den empiriska normen, vilket innebär att de kan ha sex utanför en kärleksrelation, men samtidigt antas de, av tjejerna, egentligen föredra sex inom en kärleksrelation. Jeffner skriver om maktaspekten i detta och menar att killarna har större utrymme i att välja hur de beter sig på, när det gäller sex.²³

För att kort redogöra för, vad Jeffner kommer fram till gällande ungdomarnas syn på våldtäkt, så menar hon att det finns ett förhandlingsutrymme mellan vad som är våldtäkt och vad som är bra sex. Förhandlingsutrymmet består av vissa föreställningar som är kopplade till normerna kring kön och sexualitet, härrörande inom den romantiska kärleken. Om något är våldtäkt beror på sättet som tjejen säger nej, om hon är alkoholpåverkad, om hon är kär i killen, om hon är slampig, om tjejen är nedbruten efteråt och huruvida killen uppfattas som avvikande eller normal av omgivningen.²⁴

²² Stina Jeffner, *Liksom våldtäkt, typ* (Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för sociologi, 1997) 91-92.

²³ Jeffner, 113-142.

²⁴ Jeffner, 189-191.

Dessa studier visar att det, bland ungdomar, finns många normer och regler kring sexualiteten. Folkinstitutets longitudinella studier om attityder till sexualitet kan ge perspektiv till de ovan beskrivna resultaten. Folkhälsoinstitutet gör vart tredje år en riksomfattande enkätstudie som handlar om medborgarnas kunskaper, attityder och beteenden, vilka antas ha betydelse för ämnet hiv/aids. En sammanfattning av förändringen mellan åren 1987 till 2003 har sammanställts av Claes Herlitz. Dessa studier kan kritiseras för att inte gå på djupet med de frågor som ställs, men de är intressanta eftersom de visar på förändring över tid. De visar att den generella utvecklingen gällande attityder till sexualitet är att de har blivit mer liberala. Detta gäller särskilt ungdomars inställningar. En attitydförändring är att både män och kvinnor under tidsperioden har fått en mer accepterande inställning till sex utanför fasta förhållanden. Det var förut fler kvinnor än män som var emot sex utanför fasta förhållanden. Det var också tidigare fler unga kvinnor än äldre med denna inställning. Denna köns- och ålderskillnad är nu nästan borta. Den största förändringen har alltså skett vad gäller unga kvinnors attityd. Antalet unga kvinnor som har sex första kvällen har också ökat under denna tidsperiod.²⁵ Jeffners och Frisells undersökningar visade båda att ungdomar kopplar ihop sex med kärlek. Dessa skrevs 1996 respektive 1997, d.v.s. mitt under den period som FHI presenterar i sin uppföljande forskning, vilken visar att attityder i den frågan långsamt förändrats.

Utifrån dessa undersökningar så verkar det också som om personalen, eller de vuxna, ser det som sin uppgift att försöka hjälpa och påverka de ungdomar som inte har en, enligt dem, bra sexualitet. Men personalen är inte de enda som ungdomar får kunskap om sexualitet ifrån.

Norm- och informationskällor

I Ann Frisells undersökning, som beskrivits ovan, frågar hon även om var tjejerna får information om sex och samlevnad. Hon skriver att de möts av en mängd olika, delvis motsägande, budskap om sexualitet, från; föräldrar, syskon, kamrater, media och skolan. I denna process formar de samtidigt sitt eget sätt att se på och förhålla sig till sexualiteten. Frisell beskriver det som en växelverkan mellan tjejens eget perspektiv och de budskap som når henne från andra. De viktigaste kunskapsförmedlarna och samtalspartnerna om sexualitet, är deras mödrar, andra kvinnliga släktingar och kamrater. Även skolpersonal (här räknas även ungdomsmottagningen in, då de deltar i skolan) uppger tjejerna som viktiga kunskapsförmedlare, särskilt gällande frågor om hiv/aids. De får även information om hiv/aids från media.²⁶

²⁵ Claes Herlitz, *Allmänheten och hiv/aids* (Stockholm: Statens folkhälsoinstitut, rapport 2004:7) 15, 21.

²⁶ Frisell, 8, 65-67.

I texten *Ungdomar och sexualitet – en presentation av aktuell svensk kunskap* har Folkhälsoinstitutet bl.a. sammanställt, utifrån ett antal andra undersökningar, varifrån ungdomar får kunskap om sexualitet. De skriver att den forskning som finns om detta, har utgått ifrån vilka informationskanaler som ungdomar anser viktiga. Skolan framträder här som en central förmedlare av kunskap, men ungdomar tycker generellt att de vill ha mer tid för diskussion om sex och samlevnad i skolan och undervisningens kvalitet och kvantitet skiljer sig mycket mellan olika skolor. Ungdomarna uppger också att media är en stor källa till information. Även kompisar, partners och ungdomsmottagningen är viktiga. Internet har hittills haft en mindre betydelse som informationskälla, men dess betydelse ökar. Det är osäkert hur stor betydelse pornografi har, men antagligen spelar den en relativt liten roll för just kunskapsinhämtning.²⁷

Dessa undersökningar visar att ungdomar får information och normer förmedlade från olika källor och pratar om sexualiteten med en mängd olika personer. Undersökningarnas resultat skiljer sig åt, vad gäller mödrar och andra kvinnliga släktingar, som i Frisells undersökning spelar en stor roll för inhämtning av kunskap om sexualitet, men som inte nämns i Folkhälsoinstitutets rapport. Viktiga förmedlare verkar skolan, media, mödrar och kamrater vara, men även partners och ungdomsmottagningen har betydelse. Rådgivningen i skolan och på ungdomsmottagningen är delar av den offentliga servicen riktade till ungdomar. Hur denna rådgivning är utformad, skiljer sig åt mellan länder.

Strategier för att påverka ungdomars sexualitet – ett internationellt perspektiv

Hittills har jag redogjort för forskning om förhållanden i Sverige. Inställningen till ungdomars sexualitet skiljer sig dock mellan länder. Även om jämförelsen avgränsar sig till att endast innefatta västländer finns det tydliga olikheter. Efter en kortare introduktion i skillnader mellan olika länder, redogör jag för forskning om metoder för att förhindra tonårsgraviditeter och sexuellt överförbara sjukdomar. De flesta är amerikanska undersökningar som utgår från debatten om huruvida sexualrådgivning till ungdomar ska förespråka avhållsamhet eller ge information och distribuera preventivmedel.

Sveriges öppna inställning till ungdomars sexualitet är inte unik utan delas av flera länder i Europa, såsom t.ex. Holland och Frankrike. Men i stora delar av världen hanteras ungdomssexualitet på ett annat sätt, t.ex. i de anglosaxiska länderna. The Alan Guttmacher Institute är en ideell organisation som har forskat om skillnader mellan länder i frågor om sexualitet och reproduktiv hälsa. De skriver att antalet tonårsgraviditeter är lägre i länder där ungdomar har tillgång till väl balanserad sexualupplysning samt till hälso- och sjukvård. Karakteristiskt för de

²⁷ Folkhälsoinstitutet, *Ungdomar och sexualitet – en presentation av aktuell svensk kunskap* (www.fhi.se, 2000).

länderna är också att det finns en acceptans för att ungdomar har sexuella relationer och att det förväntas att tonåringar är hängivna i sina relationer. I en undersökning, denna från mitten av 90-talet, har de jämfört Sverige, Frankrike, Canada, Storbritannien och USA. Sverige har där lägst antal tonåringar som föder barn och näst lägst antal aborter (sammanlagt ca 25 gravida per 1000 kvinnor i åldern 15-19 år). Frankrike har liknande siffror, men lite färre aborter och mer födslar. Canada och Storbritannien har cirka dubbelt så stort antal aborter och födslar, bland tonåringar, som Sverige och Frankrike. USA har ännu fler (över 80 per 1000 unga kvinnor). Detta beror inte på skillnader i sexuell aktivitet utan på att unga kvinnor i USA i mindre utsträckning använder preventivmedel.²⁸

Antalet tonårsgraviditeter är mycket högre i USA än i något annat västerländskt land, vilket medför att det där är ett uppmärksammat problem. Från den religiösa högern i USA härrör en rörelse som propagerar för avhållsamhet. Enligt den ska ungdomar lära sig att det enda rätta är att helt avstå ifrån sex före äktenskapet. Ungdomar får lära sig att detta är det enda sättet att skydda sig mot graviditet och sexuellt överförbara sjukdomar. De får ej någon information om preventivmedel, eftersom det kan uppfattas som uppmuntran till att ha sex. En tredjedel av skolorna i USA har dessa program och flera miljoner unga människor har officiellt deklarerat att de ska behålla sin oskuld tills de gifter sig. Denna rörelse har spritt sig till andra länder såsom Storbritannien och Australien.²⁹ Men alla skolor och kommuner har inte antagit denna modell. Dels finns det de som i huvudsak propagerar för avhållsamhet men som kompletterar detta med undervisning om preventivmedel. Dels finns det de, som inte fokuserar på avhållsamhet, utan på hur ungdomar på olika sätt kan minska risken för att bli gravida eller smittas av en sjukdom.³⁰ Jag kommer här att presentera resultatet från ett antal vetenskapliga artiklar som försöker svara på frågan om vilka metoder som fungerar bäst i avseende att minska problem relaterade till sexualitet.

I en artikel publicerad i *Social Work* år 2000, presenteras en amerikansk litteraturstudie där författarna granskat utvärderingar gällande strategier och åtgärder för att minska tonårsgraviditet. Författarna har endast tagit med utvärderingar som mäter beteendeförändringar hos ungdomar, och inte de som endast mäter kunskap eller attitydförändringar. I vissa fall är programmen en del av skolors verksamhet, i andra är programmen organiserade i lokalsamhället, och ytterligare andra baseras på ett samarbete mellan skolan och lokalsamhället. Författarna drar en mängd slutsatser om vilka faktorer som har betydelse i utformningen av fungerande insatser. En av dessa är att program

²⁸ The Alan Guttmacher Institute, *Teenagers' Sexual and Reproductive Health: Developed Countries* (Facts in brief: www.guttmacher.org/pubs/fb_teens.html)

²⁹ Se t.ex. Alison George, "Going All the Way" in *New Scientist*, Volume 185, Number 2489 (2005). & Sylvania E. Bennett and Nassim P. Assefi, "School-based Teenage Pregnancy Prevention Programs: a Systematic Review of Randomized Controlled Trials" in *Journal of Adolescent Health*, Number 36 (2005).

³⁰ Se t.ex. Bennett and Assefi, &

som är kopplade till hälso- och sjukvården är mer effektiva, och allra bäst är de som är organiserade i lokalsamhället. Att informera och distribuera preventivmedel är också en viktig faktor för att få ett bra resultat. Detta bör kompletteras med träning av förmågor, t.ex. genom att rollspela om att föreslå partnern att använda kondom. Metoder som är baserade på social inlärningsteori visar sig också vara mer effektiva än andra. Författarna skriver att avhållsamhetspropaganda inte fungerar för ungdomar som redan är sexuellt aktiva, men att det eventuellt kan påverka de yngre ungdomarna som ej debuterat sexuellt.³¹

I en annan amerikansk undersökning, publicerad i *Journal of Adolescent Health* 2005, granskas utredningar gällande åtgärdsprogram i skolor, som går ut på att minska tonårsgraviditeter. Dessa delas upp mellan program, som endast förespråkar avhållsamhet, och program som också ger information om preventivmedel. Genomgången visar att resultaten av programmen är relativt små. Bäst fungerar dock de som innehåller information om preventivmedel. Ingen av de program som bara informerar om avhållsamhet har haft effekt på lång sikt. Resultaten visar också att de ungdomar, som har fått information om preventivmedel, inte har mer sex än den andra gruppen. Författarna menar därför att deras resultat ifrågasätter föreställningen om att information om preventivmedel uppmuntrar till ökad sexuell aktivitet.³²

En artikel från Canada, publicerad 2000 i *The Canadian Journal of Human Sexuality* (som dock i stor utsträckning hänvisar till forskning från USA), har i stället fokuserat på arbetet med att förebygga sexuellt överförbara sjukdomar. I denna undersökning jämförs utvärderingar som har visat på effektiva metoder för att minska smittspridningen i olika populationer, t.ex. bland ungdomar. Genomgången av utredningarna visar på vissa karakteristika som har betydelse för om insatser ska fungera. Författarna skriver att program som är utformade utifrån beteendeteoretiska modeller fungerar bättre än andra. En annan viktig faktor för ett lyckat resultat är att de innehåller träning av förmågor. Insatser som fokuserar på att öka användandet av kondomer är de som leder till bäst resultat, vilket författarna menar är extra viktigt när insatserna riktar sig till ungdomar. Avhållsamhetsbaserade program har ingen långsiktig effekt.³³

Det jag anser är intressant med dessa studier är att de visar att samhället kan förhålla sig till ungdomssexualitet på olika sätt och att dessa olika strategier är resultat av normer och värderingar, kanske i större utsträckning än kunskap. Attityden i Sverige kan benämnas vara mer liberal, i relation till den i USA, som är mer konservativ.³⁴ Socialiseringen i USA, sker på andra premisser än

Cynthia Franklin and Jacqueline Corcoran, "Preventing Adolescent Pregnancy: A Review of Programs and Practices" in *Social Work*, Volume 45, Number 1 (2000).

³¹ Franklin and Corcoran.

³² Bennett and Assefi.

³³ Alexander Mc Kay, "Prevention of Sexually Transmitted Infections in Different Populations: a Review of Behaviourally Effective and Cost-effective Interventions", in *The Canadian Journal of Human Sexuality*, Volume 9, Number 2 (2000).

³⁴ Attityden är åtminstone konservativ från de styrandes håll. Andra trender kan existera parallellt.

i Sverige, vilket får konsekvenser för ungdomarna, både praktiskt (t.ex. tillgång till preventivmedel, antal önskade graviditeter o.s.v.) som det i dessa studier fokuseras på, men även ideologiskt (t.ex. om det är okej att ha sex utan att vara gift).

4. METOD

Ämnet för uppsatsen är vidare än vad som besvaras i den empiriska studien. Svaren på frågeställningarna är delvis deskriptiva, de beskriver hur personalen arbetar, vilka normer de har och hur de ser på sin roll. Men svaren används även i analytiskt syfte. De används för att, med hjälp av litteratur, diskutera vidare kring ämnet för uppsatsen, förmedling av normer.

Jag har valt en kvalitativ ansats för min studie, nämligen att göra intervjuer med personal som arbetar på ungdomsmottagningar. Steinar Kvale skriver att den metoden används då forskaren försöker finna meningen i det som den intervjuade berättar.³⁵ Detta är också mitt syfte, att lyfta fram teman ur intervjuerna och förstå deras innebörd. Den kvalitativa metoden ger också möjlighet att vara öppen för oväntade skillnader i respondenternas svar.

I analysen kompletterar jag min metod med ett diskursanalytiskt angreppssätt. Det finns olika sätt att definiera vad som menas med diskurs. Inom samhällsvetenskapen används det antingen för att beskriva speciella meningssystem som delas av flera människor, eller för att analysera mönster i skriftlig och muntlig utsaga.³⁶ Diskurs är ett svårt och diffust begrepp. Diskursanalysen, som teori och metod, har dock gett mig ett sätt att tänka och se på mitt material. Normer t.ex., är inget som personalen säger direkt att de har. Därför måste jag på något sätt hitta vad som är normer. Där har diskursanalysen varit bra som metod. Det har hjälpt mig i mina försök att fånga vad det är personalen uttrycker om ungdomars sexualitet och rådgivningen. Men diskursanalysen hjälper mig även att se normerna i ett vidare sammanhang. Personalen jag intervjuar tillhör en viss profession och institution. Vad de säger i intervjuerna uttrycker hur en viss grupp, som har makt att påverka, ser på sexualiteten. Det ger mig också möjlighet att koppla resultaten till en vidare sexualitetsdiskurs som är beroende av tid och rum. Göran Bergström och Kristina Boréus skriver att diskursanalysen kan användas för att studera synsätt och debatter och lyfta fram det gemensamma i, eller skillnaderna mellan, olika synsätt.³⁷ I uppsatsens inledning skrev jag att jag vid andra läsningen av ungdomsmottagningarnas policyprogram fastnade för orden jämställdhet och glädje och insåg att dessa var olika normer. Anledningen till varför jag inte såg det vid första läsningen var antagligen för att de är begrepp som även jag förknippar med en god sexualitet. Jag är van vid

³⁵ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Lund: Studentlitteratur, 1997) 34.

³⁶ Hanne Svarstad, "Samfunnsvitenskapelige diskursanalyser" i *Sociologi i dag*, Novus förlag, Nummer 4, Årgång 31 (2001) 3-4.

³⁷ Göran Bergström och Kristina Boréus, red. *Textens mening och makt*, 2 (Lund: Studentlitteratur, 2005) 357.

denna diskurs och tar den för självklar. Detta är ett av kännetecknen för en diskurs, att ett visst sätt att tala om någonting är typiskt för en viss tid och en viss grupp människor.

Urval

Jag har avgränsat mig till att göra intervjuer med sex personer, vilka alla arbetar på ungdomsmottagningar i och kring Stockholm. Hälften av intervjuerna är med kuratorer och hälften med barnmorskor. I båda dessa yrkeskategoriers arbete ingår att ge rådgivning kring frågor om sexualitet. I och med detta utför de alla ett socialt arbete, även om kuratorernas profession generellt förknippas mer med socialarbetarens roll än vad barnmorskornas profession gör. Jag har sökt personer utifrån så olika typer av områden som möjligt. Detta för att personalens erfarenhet och inställning eventuellt skiljer sig från varandra beroende på i vilket område de arbetar. Av de intervjuade är två män och resten kvinnor. Jag har aktivt sökt efter män att intervjua eftersom deras perspektiv och erfarenhet eventuellt skulle kunna se annorlunda ut än kvinnornas.

Jag har valt teorier som jag anser har relevans för mitt uppsatsämne. En del av teorierna ger en mer övergripande förståelse för ämnet (t.ex. teorier om att sexualiteten är socialt konstruerad och teorier om normer), medan andra teorier ger mig begrepp, en viss typologi, som jag använder mer avgränsat för att analysera och tematisera mina intervjuer (t.ex. teorin om hjälparroller). Jag har, i ett sent skede, varit tvungen att välja bort teorier, därför att arbetet annars skulle bli alltför omfattande.

Ungdomar är inte en homogen grupp. De skiljer sig ifrån varandra, både i att de alla är olika individer, men också i att de har olika kön, etnisk bakgrund, klass o.s.v. I denna undersökning har jag begränsat mig till att endast ta upp detta förhållande sporadiskt. Kön, klass och etnicitet är alltså inga övergripande perspektiv i uppsatsen. Mitt primära fokus är förmedlandet av normer. Att visa på skillnader i normer blir därför en sekundär uppgift.

Tillvägagångssätt

Efter att ha valt ämne för uppsatsen rådgjorde jag med en kurator på en ungdomsmottagning. Vi diskuterade kring intressanta frågeställningar och han gav mig rådet att både intervjua kuratorer och barnmorskor, eftersom båda yrkesgrupperna ger råd om sexualitet. Jag bestämde mig för att fokusera på normer samt personalens roll som rådgivare och sökte litteratur därefter. Jag sökte tidigare forskning främst i internationella databaser och i avhandlingar i ämnet ungdomar och sexualitet.

När jag sökt personer att intervjua, har tre avböjt att medverka. Det främsta skälet som angivits är tidspress. Alla intervjuer har genomförts i december 2005, på var och ens mottagning.

Intervjuerna har varit halvstrukturerade. Jag har följt en intervjuguide (se bilaga) med förberedda frågor, men samtidigt gett utrymme för t.ex. följdfrågor. Mitt huvudsakliga fokus har varit att få mina tre frågeställningar belysta. Vid utformandet av intervjuguiden har jag också haft de teoretiska perspektiven i åtanke. Jag gjorde först en provintervju med en kurator på en ungdomsmottagning och utvärderade därefter intervjuguidens användbarhet. Det visade sig att frågorna fungerade bra. Kuratorns respons var också att hon svarade mycket utifrån det som var aktuellt och därför fanns i hennes huvud just då.

Intervjuerna har spelats in och sedan skrivits ner. De har tagit mellan en knapp trekvart till nästan 1,5 timme att genomföra. Kvale skriver att man som intervjuare bör vara en god lyssnare som visar respekt, intresse och förståelse för respondentens historia, men samtidigt vara tydlig med vad man vill få ut av intervjun.³⁸ Jag har tyckt att det har varit en balansgång mellan att skapa en trygg intervjuatmosfär, och att inte ge uttryck för mina egna åsikter. Jag har nickat och hummat under intervjuerna och försökt att vara en god lyssnare, men inte yttrat egna åsikter.

De teoretiska resonemang som jag redogör för i uppsatsen ger en bakgrund till ämnet, men jag använder dem också för att analysera resultaten av den empiriska studien, samt för att i slutdiskussionen sätta in min studie i en vidare kontext. Jag har använt mig av Cancians definition av normer. För att få syn på och kunna benämna personalens normer, har jag valt att betrakta deras utsagor som uttryck för deras synsätt. Jag har försökt att hitta deras diskurs. Bergström och Boréus skriver att materialet måste närläsas vid diskursanalys, då arbetet går ut på att visa på de sociala relationer som uttrycks i språket.³⁹ Jag har därför frågat mig: Vad är det personalen säger? Vilka normer presenterar de för mig? Emanuel och Emanuels tematisering kring hjälparroller använder jag för att analysera vilken roll som kuratorerna/barnmorskorna tar gentemot ungdomarna. Karna Lindéns uppdelning mellan coping och empowerment använder jag för att förtydliga hur personalen stödjer ungdomar. Vilket angreppssätt de väljer att arbeta utifrån handlar både om värderingar och om vilken roll de tycker att de har.

Jag har delat upp mina resultat utifrån mina tre frågeställningar. När jag har tematiserat mina resultat har jag främst utgått ifrån mina fynd. När jag sökt efter teman och analyserat mitt material har Howard Beckers bok *Tricks of the Trade – How to think about your research while you're doing it* gett mig inspiration. Hans ger läsaren tips om hur man omvandlar iakttagelser till teoretiska resultat. Han poängterar t.ex. att något alltid existerar i relation till något annat.⁴⁰ Kommentarer likt denna hjälpte mig genom att ge några nya infallsvinklar på mitt material.

³⁸ Kvale, 120.

³⁹ Bergström och Boréus, 358.

⁴⁰ Howard S. Becker, *Tricks of the Trade - How to think about your research while you're doing it*, (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1998).

Metodologiska överväganden

En klassisk vetenskapsteoretisk fråga är huruvida forskaren, som en objektiv betraktare, kan fånga en sann beskrivning av verkligheten, eller om verkligheten filtreras genom forskarens glasögon och därför alltid är att betrakta som en subjektiv tolkning. Posivisterna söker efter den objektiva kunskapen, medan konstruktivisterna menar att det inte finns någon sann kunskap. Jody Miller och Barry Glassner presenterar en forskningsposition som ställer sig mellan de två ytterligheterna, men som tar båda deras kritik på allvar. Enligt dem kan forskning inte ge sanningen om världen, men den kan ge tillgång till den mening som folk ger världen.⁴¹

Intervjuer som metod har kritiserats för att den bild av verkligheten som presenteras genom dem, är skapad i interaktion mellan intervjuare och respondent. Miller och Glassner menar dock att det trots detta, är just tack vare interaktionen i intervjuer, som forskare kan få möjlighet att förstå den intervjuades värld.⁴² Som jag tolkar det, så menar de, att det är genom att vara en lyssnande människa, som har erfarenheter av upplevelser och funderingar, som man som intervjuare kan få respondenten att berätta och förstå det den har att berätta. Det går inte att ersätta den lyssnande personen med t.ex. en dator.

Jag tror inte att jag genom att fråga personalen, kommer att få en bild som helt överensstämmer med hur de möter ungdomarna. Jag kommer att få en, av personalen, i just denna forskningssituation, framlagd beskrivning av arbetet och hur de ser på ungdomssexualitet. Men bara för att studien inte kan göra anspråk på att beskriva den absoluta sanningen, betyder inte det att den är ointressant, eller att den inte säger något om verkligheten. Jag tror att den inställning som personalen har, och sätter ord på, har betydelse för arbetet. Detta föranleder en diskussion om mitt användande av diskursanalys som metod.

Bergström och Boréus tolkar användandet av diskursbegreppet som ett ställningstagande för att se idéer som avbilder av den yttre verkligheten. Diskursbegreppet ger idéer och föreställningar en produktiv roll. Språket återger inte bara verkligheten utan är med och skapar den.⁴³ Bergström och Boréus skriver:

Inte nog med att det diskursiva synsättet bryter distinktionen mellan idé och verklighet, det väver också samman språk och handling.⁴⁴

⁴¹ Jody Miller and Barry Glassner, *Qualitative Research*, red. David Silverman (London: Sage Publications, 1997) 99-100.

⁴² Miller och Glassner, 100.

⁴³ Bergström och Boréus, 305.

⁴⁴ Ibid, 306.

Med det diskursiva synsättet kan jag fånga att normer inte bara beskriver något, de är också med och skapar vad som anses självklart, rätt och fel o.s.v. När personalen t.ex. beskriver god sexualitet på ett visst sätt, är de med och formar hur sexualiteten uppfattas och därmed även hur den kommer hanteras. Därmed blir det intressant just att fånga hur personalen beskriver ungdomars sexualitet och rådgivningen, hur de säger att de tycker och gör.

Teoretiska överväganden

I mitt arbete kommer jag att använda mig av teorier från olika discipliner såsom medicin, sociologi etc. Jag använder mig av såväl teorier som utgår från ett interpersonellt perspektiv, som teorier som har ett samhällsperspektiv.

I en artikel från 2004, i *Sociology*, skriver sociologen Julie Brownie om att använda sig av olika analytiska traditioner i en och samma studie. Hon ger som forskningsexempel att interaktion är nyckeln i de flesta terapeutiska verksamheter. Sociologiska studier har dock sällan kombinerat ett fokus på interaktionen mellan människor, med förståelsen för den vidare sociala kontexten. Hon skriver att Foucaults teorier traditionellt inte använts vid studier av interaktion, men argumenterar för att hans teorier kan användas tillsammans med andra perspektiv och ge en bra förståelse för terapeutisk verksamhet. Att föra samman det fokus som andra teorier har om terapeutisk interaktion och styrning, med en sociologisk förståelse av vilka som deltar i terapier kan visa på den sociala kontexten såväl som att utforska det som utgör själva terapin.⁴⁵

Uppsatsen handlar både om normer och hur de förmedlas. Den första frågan har en tradition av att diskuteras inom sociologin och andra mer teoretiska discipliner. För att få ett grepp om hur de förmedlas, vänder jag mig till andra mer praktiska discipliner, såsom medicinen och det sociala arbetet, som diskuterat mer kring hur arbete utförs. Min förhoppning är att jag med hjälp av mina blandade perspektiv, både kan ge en beskrivning av interaktionen mellan personal och ungdom (interpersonellt perspektiv), och koppla detta till den omgivande kontexten (samhällsperspektiv).

Validitet, reliabilitet, generaliserbarhet och förförståelse

Med validitet avses om man med en studie mäter det man avser att mäta, d.v.s. om den metod som används är funktionell utifrån syftet. Reliabilitet handlar om huruvida resultaten är tillförlitliga, t.ex. om en annan studie skulle få samma svar på dessa frågeställningar. Med generaliserbarhet menas om resultaten av studien är representativa för den grupp som undersöks.⁴⁶ En risk med intervjuer är att respondenterna kanske ljugar eller broderar sanningen. Detta hotar både validiteten och

⁴⁵ Julie Brownie, "Tasting the Witches' Brew: Foucault and Therapeutic Practices" in *Sociology*, Volume 38, Number 3 (2004).

⁴⁶ Kvale, 207-217.

reliabiliteten. Kan man lita på vad en person säger och skulle den säga samma sak om den blev tillfrågad igen? I intervjusituationerna så kommer jag att påverka respondenterna. Kvale diskuterar hur detta både kan vara en risk för felkälla, men också en styrkefaktor.⁴⁷ Att jag är en ung tjej, om respondenterna uppfattar mig som positivt inställd o.s.v. är några faktorer som kan komma att ha inverkan på hur de formulerar sina svar. Detta kan vara ett hot mot reliabiliteten. De som intervjuas är medvetna om att deras svar kommer att granskas. De har fått veta att frågorna delvis handlar om värderingar. Det är mycket möjligt att de avstår från att berätta saker som de tror kan uppfattas som dumt eller liknande. Detta skulle i så fall hota validiteten. Något som däremot talar för ökad validitet är att de intervjuade både har beskrivit hur de arbetat och även givit exempel ifrån sin praktik. Flera har också resonerat högt och problematiserat kring sitt arbete. Jag har lovat dem att svaren anonymiseras, just för att de ska känna att de kan säga vad de tycker. Mitt syfte har inte på något sätt varit att sätta dit de intervjuade. Jag har helt enkelt varit intresserad av deras åsikter. Jag hoppas och tror att respondenterna har känt av detta. Jag tycker själv att det varit en trevlig och öppen stämning under alla intervjuer.

Mitt syfte är inte att kartlägga hur ungdomsmottagningskåren som helhet förhåller sig till de valda frågeställningarna. Syftet är i stället att i uppsatsen föra en diskussion kring vad de intervjuade har för åsikter och analysera dessa utifrån ett urval av teorier. Jag har heller inte försökt att intervju de ”typiska” ungdomsmottagningarna (vilka det nu skulle vara), utan i urvalet sökt efter en spridning av erfarenheter. Resultaten kommer med andra ord inte att gå att generalisera till att gälla fler än de som intervjuas. Däremot kan förhoppningsvis resultaten och analysen säga något av intresse om de frågor som personalen på ungdomsmottagningar har att brottas med.

Heine Andersen skriver att samhällsvetenskapliga teorier inte är neutrala, de innehåller normativa moraluppfattningar. Han skriver att teorier och forskning utger sig för att beskriva den faktiska verkligheten, men att de är färgade av en viss moral. Förmedlingen av teorierna lär ut denna moraluppfattning, t.ex. då de används i utbildningar, och blir en del av människors självförståelse. Han anser att det är viktigt att granska teorierna utifrån en metanivå, för att se vilka moraliska uppfattningar de bygger på.⁴⁸ Min förförståelse påverkar naturligtvis alltifrån varför jag valde detta ämne till hur jag analyserar svaren. Valet av frågor, vilka teorier jag väljer för analysen o.s.v. gör att jag kommer att tolka materialet på ett visst sätt. Kvale diskuterar kring vad som är rätt tolkning av ett material. Han redogör för hur de postmoderna idéerna förändrat inställningen till sanningen genom att beskriva verkligheten som konstruerad.⁴⁹ Själv är jag inte ute efter, att i min uppsats, söka efter den absoluta sanningen. Däremot har jag ambitionen att presentera en rimlig tolkning av materialet.

⁴⁷ Kvale, 39.

⁴⁸ Heine Andersen, ”Egoisme og moral” i *Det goda livet*, red. Mikael Carlheden och Margareta Bertilsson (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1995) 192-208.

Etik

I etikreglerna för humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning står det om fyra etiska krav vilka handlar om information, samtycke, nyttjande och konfidentialitet.⁵⁰ Jag har informerat respondenterna om syftet med den empiriska undersökningen och berättat vad frågorna kommer att handla om, d.v.s. om deras arbete, rollen de har som rådgivare och om värderingar om sexualitet. Jag har däremot inte berättat om exakt vilka teoretiska perspektiv jag utgår ifrån, då jag tänkt att detta skulle kunna påverka svaren jag får. Deltagandet har varit frivilligt. Jag har intervjuat vuxna människor om deras profession och de har kunnat avgöra själva om de vill vara med, då ingen står i något slags beroendeförhållande till mig. Intervjumaterialet kommer inte att användas av andra än mig. De intervjuade anonymiseras, vilket gör att de inte riskerar något genom att delta. Jag har i redogörelserna för intervjumaterialet döpt de intervjuade till bokstäver, detta för att det var det bästa sättet att garantera deras anonymitet. Det är också därför de presenteras i grupp och personerna inte kopplas till den typ av område de arbetar i.

5. TEORETISKA PERSPEKTIV

I detta avsnitt för jag ett resonemang i vilket jag hänvisar till teorier som jag anser är relevanta för min studie. Avsnittet är uppdelat i fyra teman, även om dessa går in i varandra. Det första handlar om sexualiteten som socialt konstruerad, det andra om hur sexualiteten kontrolleras i samhället. Sedan följer ett avsnitt om normer och sist handlar det om rollen som förmedlare av råd och normer. Kapitlet ger en bakgrundsförståelse av mitt ämne, som är beroende av det perspektiv jag valt. Det presenterar också, enligt mig, varför det är intressant att undersöka ungdomsmottagningarnas personals syn på ungdomssexualitet.

Socialisation

En viktig utgångspunkt för resonemanget i denna teoridel är det som brukar kallas socialisation. Socialisering är den process då normer och färdigheter lärs ut och internaliseras. Normerna görs alltså till personens egna, ”så att sanktioner blir överflödiga”⁵¹. Den primära socialiseringen sker i barndomen, men socialiseringsprocessen fortsätter under livet (s.k. sekundär socialisation) då individen möter olika sammanhang, såsom skolan och arbetslivet.⁵² I och med socialiseringen så lär sig individen att delta i samhällslivet och är därmed inte längre bara en biologisk skapelse. I och med att samhället inte är homogent kan individiden få oförenliga normer förmedlade till sig. Detta

⁴⁹ Kvale, 204.

⁵⁰ Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

⁵¹ Thomas Brante, Heine Andersen och Olav Korsnes, red. *Sociologiskt lexikon* (Stockholm: Universitetsförlaget, 1997) 296.

kan leda till oro och splittring.⁵³ Det är främst under ungdomsåren som individer socialiseras in i ett sätt att hantera sin sexualitet. Under denna process får de råd och normer förmedlade till sig från många håll.

5: 1 Sexualiteten som social konstruktion

Denna del handlar om sexualiteten. Jag har valt teorier som ser sexualiteten som, i olika grad, socialt konstruerad, d.v.s. att dess uttryck är beroende av det omgivande samhället.

En person som har spelat stor roll för synen på sexualiteten är förstås Sigmund Freud, som förde samman biologin som disciplin (instinkt) med samhällsperspektivet (kulturen). Han menade att behärskan av instinkterna är priset vi får betala för civilisation.⁵⁴ Även om jag här inte kommer att gå mer in på hans teori, har den haft stor betydelse i och med att han iakttagit samhällets inverkan på sexualiteten. Hans arbete medförde också att sexualiteten blev ett ämne av intresse för vetenskapen.

Sexualitetens skilda uttryck

Sexualitetens uttryck ser olika ut i olika samhällen. Med vem, var, hur o.s.v. människor har sex skiljer sig åt beroende på omgivning. Men uttrycken skiljer sig inte bara åt mellan samhällen utan även inom dessa. Det kan vara stora skillnader mellan olika grupper, beroende t.ex. på kön, etnicitet, klass o.s.v. Skillnaderna kan handla om huruvida sex före äktenskapet är vanligt, om kvinnan antar en aktiv eller passiv roll i sexualakten, om det är okej att ha sex med någon av samma kön eller om en sådan kontakt måste ske i hemlighet o.s.v.

Socialantropologen Bronislaw Malinowski har studerat sexualitetens skilda uttryck. Han har genom sina studier av invånarna på en ögrupp i Melanesien format sin teori kring funktionerna av olika normer och regler i samhällen. I boken *Sex och tabu i ett primitivt samhälle* granskar han det kulturella och sociala inflytandet på människors beteende. Han har främst tittat på hur familjen fungerar och på hur barn och ungdomar stegvis lär sig att hantera sexualiteten. Han finner att de kulturella normerna och reglerna, vilka påverkar de sexuella uttrycken, är funktionella. De ser till att de mänskliga behoven, t.ex. att få utlopp för sexuella lustar, tillfredsställs på ett sätt som passar i det samhället. Normerna ser olika ut eftersom samhällets premisser också gör det.⁵⁵ Han skriver: ”Människan är utrustad med sexuella tendenser, men dessa måste ytterligare formas av ett system

⁵² Brante, Andersen och Korsnes, red. 296-297.

⁵³ Dag Østerberg, *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*. Översättning Bosse Forsén. (Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1983) 78-80.

⁵⁴ John Hart, *Social work and sexual conduct* (London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1979) 8.

⁵⁵ Bronislaw Malinowski, *Sex och tabu i ett primitivt samhälle*, Översättning Britta Dancy (Stockholm: Rabén och Sjögren, 1969, Originalarbete publicerat 1927).

av kulturella regler, som är olika inom olika samhällen”.⁵⁶ Malinovski konstaterar att människor insocialiseras i att känna, tänka och bete sig på ett visst sätt.

De sexuella uttrycken, och normerna kring dem, skiljer sig alltså åt mellan samhällen. En annan aspekt är att normerna också förändras med tiden.

Förändring och normeringsprocesser

Den franska filosofen Michel Foucault har i sitt band med tre böcker om sexualitetens historia skrivit om hur vi ser på sexualiteten och hur våra uppfattningar har formats genom historien. Diskursen kring sexualiteten har förändrats med tiden och därmed också vårt sätt att hantera den. Han resonerar kring hur olika vetenskaper och discipliner (religionen, pedagogiken, läkarvetenskapen, psykiatrin, juridiken o.s.v.) har spridit sina diskurser, sina sätt att se på sexualiteten, och därmed haft makten att forma människors uppfattningar om den. Han menar dock att dessa vetenskaper har följt moralen mer än sanningen.⁵⁷

I boken *The Transformation of Intimacy* skriver Anthony Giddens om sexualiteten i det moderna västerländska samhället. Han beskriver hur människors sätt att hantera sexualiteten har förändrats tillsammans med samhällsutvecklingen i stort, såsom ökad individualism och jämställdhet. En förändring är skälet till giftermål, som nu är kärlek i stället för, som tidigare, ekonomi. Att preventivmedel finns att tillgå har lett till att sexualiteten nu är separerad från barnalstring, vilket bl.a. möjliggjort kvinnans frigörelse. Kampen för homosexuellas rättigheter har lett till att det inte längre finns en självklar och naturlig sexualitet, utan sexualiteten är något som varje individ måste ta ställning till. Det finns flera sexuella identiteter och flera sexuella livsstilar. Giddens konstaterar att alla dessa förändringar har lett till ett annat sätt för människor att vara intima med varandra. Människors relationer har utvecklats från den gamla formen av äktenskap, ojämlika och bestående, till att bli mer vad han kallar ”rena”. Dessa bygger bl.a. på jämlikhet, ömsesidigt givande och tagande samt den enskildes autonomi. Om någon part inte får ut tillräckligt av relationen så är han/hon fri att bryta den. Även sexualitetens uttryck ser annorlunda ut. Människor har fler partners i livet, de har mer oralsex, onani rekommenderas som ett sätt att få njutning, sex har blivit ett viktigare inslag i människors liv o.s.v.⁵⁸

Giddens skriver alltså att den nya tiden har förändrat sättet att se på sexualiteten, t.ex. att den är kopplad till individens identitet på ett sätt som gör att människor nu måste ta ställning till vilken sexualitet de har. Identitet, kön och sexualitet har den senaste tiden problematiserats, och resultatet är bl.a. utformandet av en queerteori. Judith Butler är kanske den mest kända, av många

⁵⁶ Malinovski, 162.

⁵⁷ Michel Foucault, *Sexualitetens historia - Band 1: Viljan att veta*, Översättning Britta Gröndahl (Göteborg: Daidalos, 2002, Originalarbete publicerat 1976) 43-70.

queerforskare, som med sin bok *Gender Trouble* utmanar heteronormativiteten, d.v.s. att den heterosexuella parrelationen är normen för samhället.⁵⁹

Jag skrev i inledningen till detta avsnitt att alla dessa teorier ser sexualiteten som socialt konstruerad, om än i olika grad. Motsatsen till detta skulle kunna vara att se sexualiteten som en instinkt och att dess uttryck därför inte påverkas nämnvärt av kulturen. Ian Hacking ifrågasätter i boken *Social konstruktion av vad?* den utbredda användningen av begreppet social konstruktion, som blivit ett modeord. I sig betyder begreppet att något inte oundvikligen behöver vara som det är, något är format av det sociala livet, historien etc. och är inte bestämt av tingens natur. Många teoretiker går dock längre i sitt användande av begreppet.⁶⁰ Helmius och Malinowski menar att människor har en medfödd sexualdrift men att dess uttryck är påverkat av samhället, d.v.s. hur, när och var vi har sex. De ifrågasätter t.ex. inte heterosexualiteten som norm. Det gör däremot Foucault, som tar avstånd från den essentialistiska uppfattningen om att det finns en sexualitetens kärna.

Sexualitetens uttryck förändras alltså genom processer då nya normer och sätt att hantera den införs, vilket sker i relation till det omgivande samhället. Vissa teoretiker menar att då sexualitetens uttryck påverkas, innebär det att den kontrolleras.

5: 2 Kontrollen av sexualiteten

Foucault ifrågasätter det förenklade sätt som makt vanligen förstås på, som något som bara används för att sätta gränser och se till att de efterlevs. I stället presenterar han en makt som producerar. De nya maktmetoderna ”som inte arbetar med rättsbegrepp utan med teknik, inte med lag utan med normalisering, inte med straff utan med kontroll och som tillämpas på nivåer och i former som ligger utanför staten och dess apparater.”⁶¹ Han menar att sexualiteten kontrolleras genom att makten formar de föreställningar om sexualiteten som människorna sedan uppfattar som självklara. Genom att presentera kunskapen, ”sanningen”, om sexualiteten så påverkar man människor. Han skriver att det tidigare var kyrkan som genom sin diskurs kontrollerade sexualiteten, men sedan blev det en angelägenhet för staten och samhället. Då övertogs den rollen av skolväsendet, läkarvetenskapen, strafflagstiftningen, den sociala kontrollen o.s.v. Retoriken handlade under kyrkans tid om synden, medan medicinen talar om normalitet och ställer diagnoser.⁶² Det finns idag ett ekonomiskt och politiskt syfte med att påverka människors sexualitet. Foucault skriver om en bio-maktens tidsålder, då vetandet kontrollerar och makten ingriper för att förvalta livet, dels genom vad han kallar kroppens disciplinering och dels genom befolkningsregleringar. Detta

⁵⁸ Giddens.

⁵⁹ Judith Butler, *Gender Trouble 2* (New York and London: Routledge, 1999).

⁶⁰ Ian Hacking, *Social konstruktion av vad?* Översättning Bengt Hansson (Stockholm: Thales, 2000, Original publicerat 1999) 13-20.

⁶¹ Foucault, 101.

omhändertagande av livet skiljer sig ifrån rätten att döma, svärdets makt, som Foucault menar är det gamla sättet att styra. I och med detta så har makten fått tillträde till kroppen, och också sexualiteten. Det innebär även att normer har fått mer betydelse, på bekostnad av juridiken. Makten får alltså människor att leva rätt genom att förmedla normer, mer än genom att döma dem som gör fel.⁶³

Gisela Helmius skriver i sin avhandling om hur ungdomars sexualitet kontrolleras idag. Hon menar att ungdomars sexualitet kontrolleras genom att samhället förmedlar normen om mognad, samt kärleksidealet, till ungdomar, som de sedan internaliserar. På detta sätt håller sig sexualiteten inom vissa gränser. Samhället har format en sexualitet som kontrolleras genom straff och belöningar.⁶⁴

Foucault och Helmius menar alltså att sexualiteten kontrolleras genom att vissa har makt att påverka hur människor ser på sexualiteten. De hävdar vidare att de styrandes kontakt med människor är central i utövandet av makt.

Människornas bekännelser och rådgivningssituationen

Foucault menar att för att de styrande skall kunna kontrollera människor så måste de känna till vad som pågår i deras inre. Därför har folkets egna berättelser om sin sexualitet, genom tiderna, varit central för att kunna påverka dem. Makten har fått ta del av människors berättelser, först genom bikten och sedan i samtalet hos doktorn. Detta har skapat vad han kallar en bekännelsekultur. Genom människors berättelser vill man nå sanningen. Men det är här inte individen själv, utan den som lyssnar som har nyckeln till sanningen, genom att tolka det den hör. Det är den som lyssnar som har makten, genom att vara den som värderar, dömer, förlåter o.s.v. Han skriver att denna form av maktutövning kräver närhet, bekännelser och förtroenden.⁶⁵

Helmius, som själv i många år arbetat som barnmorska på ungdomsmottagning, skriver att det bland annat är i upplysningsarbetet, i skolan, på ungdomsmottagningen etc., som samhället förmedlar sina normer till ungdomar och att det är där de kan fördöma felaktiga beteenden. Öppenheten att tala om sexualiteten är en förutsättning för dessa samtal.⁶⁶

Hittills har jag skrivit om att sexualitetens uttryck skiljer sig mellan och inom samhällen och att de också förändras. Detta förklaras med att normerna ser olika ut beroende på samhälle och tid, och att makten, genom att hävda vissa normer, påverkar människor. I denna påverkansprocess är människors bekännelser och själva rådgivningssituationen central. Men resonemanget om att makten påverkar människors sexualitet genom att möta dem och påvisa vissa normer, förutsätter att

⁶² Foucault, 43-135.

⁶³ Foucault, 137-158.

⁶⁴ Helmius.

⁶⁵ Foucault, 43-89.

⁶⁶ Helmius, 2-3.

människor tar till sig dessa normer. Detta kommer jag till under nästa tema. Där redogör jag för generella teorier om normer (alltså inte enbart kopplade till sexualiteten) och för hur normer kan påverka människors beteende.

5: 3 Normer

De som främst har intresserat sig för normbegreppet är sociologer. Jag har här valt ut ett antal teorier som beskriver vad normer är för något och hur de påverkar människors beteende.

Definition av normer

Francesca M. Cancian skriver om normer i sin bok *What are norms?* Hon menar att normer kan vara av tre typer. De kan bestämma vad som är bra eller dåligt (vilket utgör den vanligaste förståelsen av vad normer är). Andra normer handlar om verklighetsuppfattningar, vad som tas för givet. Som t.ex. om någonting är möjligt och vad som är meningsfullt. Hon ger som exempel att det skulle bedömas som galet eller meningslöst beteende om en professor sjöng för sina elever under en hel lektion. Den tredje typen av normer bygger på en kombination av vad som utmärker de första två normtyperna. Dessa normer handlar om medlemskap och sorterar personer som medlemmar eller icke-medlemmar av en viss grupp eller social position.⁶⁷ Cancian försöker sig på att göra en definition av normer som rymmer alla dessa tre typer:

Ranking norms are defined as *shared beliefs about what actions and attributes bring respect and approval (or disrespect and disapproval) from oneself and others.*⁶⁸

En viktig aspekt i definitionen av normer är att det inte handlar om vad människor *gör*, utan om deras *uppfattningar*. En annan central aspekt är att normer är kopplade till sanktioner.⁶⁹ Normer är en typ av uppfattningar. Hur sprids då dessa?

Förmedling av normer

En som har skrivit om förmedlingen av normer är Torgny Segerstedt. I *Att studera sociologi* beskriver han sin teori. Han beskriver normer som premisser för sociala grupper i samhället. Segerstedt menar att man insocialiseras i en gemensam kulturmiljö genom att man tar till sig de sociala vanor som tillhör gruppen. Dessa består av handlingar, värderingar och språkliga uttryck.

⁶⁷ Francesca M. Cancian, *What are norms?* (London: Cambridge university press, 1975) 1-6, 142-144.

⁶⁸ Cancian, 6.

⁶⁹ Cancian, 6-7.

Det finns alltid en normkälla som har till uppgift att införa normer och att se till att de följs, genom sanktioner såsom straff eller belöning. Normkällan kan vara en person eller en institution.⁷⁰

Segerstedts skriver att individen tar över ett språkbruk när den insocialiseras i en viss kultur. Men språkbruket är enligt honom bara en typ av sociala vanor som individen tar över. Diskursanalytiker, som t.ex. Foucault, fokuserar dock på språkbruket och menar att det är det sätt varpå normer förmedlas. I dessa ryms värderingar om hur individen bör handla. Svein Hammer skriver att diskurser visar på strömningar av uttryck. Diskurser förs in och konstruerar på det viset en ny verklighet. Diskursen avgör vad som är bra och dåligt och producerar i och med detta en normalitet, vad som är ett ”riktigt” beteende.⁷¹

Medan Foucault fokuserar på diskursen och menar att den (oavsett vem som har haft makten att införa den) förmedlar normerna, menar Segerstedt att det finns en normkälla som sprider normer och ser till att de efterföljs. Oavsett hur normer förmedlas, måste det finnas någon som tar emot normerna och låter dem påverka sitt beteende.

Normers inverkan på beteende

Cancian diskuterar sambandet mellan normer och beteende, d.v.s. i vilken utsträckning normer styr en människas handlingar. Detta kan förklaras med i huvudsak två olika sociologiska teorier. Den ena teorin utgår ifrån människor som socialiserade aktörer, medan den andra betonar vikten av den sociala identiteten.

Teorin om den sociala aktören menar att individen väljer mellan alternativa handlingar. Den väljer för att tillfredsställa sina behov och mål. Genom socialisation internaliserar individen normer och värderingar, vilka formar dess behov. En individ väljer alltså att följa normer därför att dessa har stark koppling till vad personen vill och behöver. Den andra teorin lägger större vikt vid behovet av en social identitet. Den utgår ifrån att olika identiteter är definierade kollektivt. Dessa kollektivt definierade identiteter upprätthålls genom att det finns normer kopplade till dessa. Beroende av hur en person handlar kommer den att bedömas utifrån kriterier kopplade till identiteter. En socionom som uppvisar empati kommer t.ex. att räknas som en ”god” socionom. En individ följer inte normer p.g.a. sina behov utan för att personen vet att dess handlande kommer att få implikationer för identiteten. Hur man definierar normer beror på vilken teori man tror på. Den ena ser normer som uppfattningar om vad någon *bör* (t.ex. en socionom bör lyssna till och förstå andra människor), den andra om vad någon *är* (t.ex. en person utan empati är en dålig socionom).

Cancian ifrågasätter det sätt varmed teorin om den socialiserade aktören förklarar relationen mellan normer och beteende. Hon redogör för forskning som funnit ett svagt samband mellan en

⁷⁰ Segerstedt, 37-49.

individuella normer och hur denne handlar. Däremot finns det ett starkare samband mellan gruppernas normer och deras beteende. Detta menar hon bättre stödjer teorin om social identitet. En person handlar enligt hur andra kommer att bedöma denna handling, alltså blir det gruppens normer som följs och inte den enskilda personens värderingar. Cancian menar också att teorin om den socialiserade aktören misslyckas med att förklara varför normer kan förändras så fort. Med inställningen att det är den sociala identiteten som är det viktiga blir detta inte ett problem eftersom normer inte behöver internaliseras för att en person skall handla utifrån dem.⁷²

John P Hewitt har i boken *Jaget och samhället* försökt beskriva relationen mellan individen och samhället ur den symboliska interaktionismens perspektiv. Han menar att människor insocialiseras genom att de både lär sig ett visst beteende, vissa normer o.s.v., och utifrån att de antar andras attityd gentemot sig själv. De ser sig själva utifrån, såsom andra ser dem. Människor tar, och får, olika roller. Det finns många olika motiv till varför någon handlar på ett visst sätt. Normer är ett av dessa. Vissa normer är djupt införlivade i individen och ger upphov till skuld och skam om de bryts mot. Andra är mer ett knippe regler, som för individen är bra att känna till. Teorin skiljer mellan två delar av jaget, I och Me. Utifrån stimuli får individen impulsen att handla (I). Men individen hämmar impulsen och tolkar under tiden situationen och hur handlingen kommer att förstås av andra. Sedan väljer individen den handling som är bäst utifrån situationen och passar rollen (Me). Detta betyder att människor tolkar världen och agerar därefter. Hewitt menar att sociologin överdrivit betydelsen av socialisering, att jaget helt antar gruppens normer. Hewitt menar att även när denna sociala kontroll av jaget existerar, så är den inte total. Individer handlar inte alltid enligt förväntningarna. Människor påverkas starkt av sin omgivning, men kan överraska. Denna möjlighet sitter i I, impulsen, där en direkt typ av oreflekterad motivation finns.⁷³

För att försöken att påverka ungdomar ska fungera, krävs det att dessa tar till sig de normer som lärs ut och handlar i enlighet med dem. Teorierna ger olika svar på hur det går till. En fråga är om individen måste internalisera normerna, göra dem till sina, för att de ska styra dennes handlande. Cancian visar på forskning som ifrågasätter detta. I stället handlar individen utifrån normer på grund av att dessa definierar dennes identitet. Individen behöver då inte ha tagit till sig normerna som sina. Självt funderar jag på om det inte är så att båda teorierna kan stämma. Att människor internaliserar vissa normer som sedan utgör individens grundläggande inställning i livet. Men att det också finns mer flyktiga normer som individen följer för att passa in i en viss identitet eller för att slippa bestraffningar alternativt få belöningar. De olika förklaringarna kring varför individer följer

⁷¹ Svein Hammer, "Diskursbegrepet i sosiologisk relief" i *Sociologi i dag*, Novus förlag, Nummer 4, Årgång 31 (2001) 9-20.

⁷² Cancian.

normer skapar förvirring över vad socialisering innebär. Kan individen på nåt sätt även socialiseras ytligt, d.v.s. lära sig hur hon/han bör bete sig, utan att internalisera dessa regler?

I det första avsnittet, om sexualiteten som socialt konstruerad, så presenterar teorierna bilden av att det är de som har makt som inför nya normer. Men teorierna om hur normer påverkar beteenden, ger en annan bild. När individen tar emot normer är hon inte en marionettdocka. Han/hon följer inte slaviskt alla normer. Som en del av samhället, kan individen också vara med och förändra normerna genom att själv sprida nya normer vidare.

Jag menar att man kan se ungdomsmottagningens personal som förmedlare av normer till ungdomar. Att ta till sig dessa blir en del av ungdomars socialisering, deras anpassning till samhället. Därför menar jag att det är intressant att titta närmare på vilka normer som personalen har. Men inte bara normerna har betydelse för hur ungdomarna påverkas. Vilken roll personalen antar gentemot ungdomarna har också betydelse för hur de får ta del av samhällets normer. Detta kommer jag till i följande avsnitt.

5: 4 Rollen som rådgivare och förmedlare av normer

Slutligen redogör jag här för teorier som jag anser är relevanta för att förstå rollen som ungdomsmottagningens personal har som rådgivare och därmed också förmedlare av normer.

Ungdomar får normer förmedlade från olika, vad Segerstedt kallar, källor. Det kan vara från familj, vänner, media, eller andra informella kontakter. Men det kan också vara från t.ex. ungdomsmottagningens personal. De representerar såväl samhället och staten som en viss profession, socialarbetarens. Dessa två aspekter påverkar den roll de antar som förmedlare av normer.

Den professionella hjälparrollen

En av de aspekter som påverkar rollen som personalen tar, är att de tillhör en viss profession. Denna profession, är en av många yrken som går ut på att hjälpa andra människor. Emanuel och Emanuel har skrivit om läkarens roll. De har kommit fram till att läkaren kan anta en av fyra olika hjälparroller.

- Informerande och konsumentorienterad roll: Hjälparen ger information utifrån sina kunskaper i ämnet och lämnar åt klienten att själv besluta hur den ska handla. Hjälparen är distanserad och respekterar klientens förmåga att ansvara för sig själv och ta beslut som gäller sin egen situation.

⁷³ John P. Hewitt, *Jaget och samhället*, Översättning Philippa Wiking (Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1981, Originalarbete publicerat 1979) 77-171.

- Beskyddande och paternalistisk roll: Hjälparen är experten, både i ämnet och vad som är bäst för klienten, och säger vad klienten ska göra. Hjälparen tar här ansvar för klienten. Detta förhållningssätt blir problematiskt om hjälparen och klienten har olika värderingar.
- Uttolkande och klargörande roll: Hjälparen försöker att tillsammans med klienten förstå hur situationen påverkar klienten och vilken inverkan olika förslag till förändringar kommer att ha. Denna hjälpare är mer aktiv än de tidigare beskrivna och hjälparen utgår från klientens synvinkel.
- Dryftande och eftersinnad roll: Hjälparen deltar i en diskussion med klienten om situationen genom att både utforska klientens upplevelser och genom att uttrycka sin åsikt. Denna hjälpare är aktiv genom att försöka påverka hur klienten ser på situationen och därigenom vad klienten gör för val.⁷⁴

Denna typologi kan också användas för att förstå socialarbetarens arbete. Vilken hjälparroll som personalen antar har betydelse för förmedlingen av normer, t.ex. i om de förmedlar sina åsikter eller bara ger information. Den andra aspekten, som påverkar förmedlingen av normer, är att personalen representerar samhället och staten.

Socialarbetaren

John Hart skriver i sin bok *Social Work and Sexual Conduct* om det sociala arbetet och sexualiteten. Han skriver att socialarbetaren har en unik roll i att han/hon är positionerad mellan individen och samhället. Därmed har det sociala arbetet dubbla ansvarsområden. Det går ut på att hjälpa personer som mår dåligt men också på att inspektera, kontrollera, förebygga och behandla avvikande beteende. Arbetet har både en teknisk och en moralisk roll. I användandet av kunskap bidrar socialarbetaren till hur sexuellt uppförande bedöms. Hart skriver att sexuella uttryck är i ständig debatt. Men vad är det sociala arbetets bidrag till denna? Hart gissar att befolkningen antar att socialarbetare står för den standarduppfattning som är den allmänna moralen. Men de har ingen möjlighet att veta detta om de inte har kontakt med en socialarbetare. Hart poängterar vikten av att socialarbetare frågar sig vad de står för, d.v.s. hur de använder sin kunskap och makt. Han uppmanar till fortsatt granskning av hur kunskap används, för vilka syften och i vilket samhälle.⁷⁵

Att socialarbetaren även, förutom hjälparrollen, har denna kontrollerande och normativa roll är också något som påverkar hur denna hanterar förmedlingen av normer. I normförmedlingen finns det både en vilja att se till individens bästa men också ett syfte att skapa ordning i samhället. Något ytterligare, som kan ha betydelse för förmedlingen av normer, är personalens inställning till om ungdomar mår bäst av att anpassa sig till, eller av att frigöra sig från, samhällets begränsningar.

⁷⁴ Ezekiel J. Emanuel and Linda L. Emanuel, "Four Models of the Physician-Patient Relationship", in *Journal of the American Medical Association*, Number 267 (1992).

⁷⁵ Hart, 22, 35, 69-70, 184.

Coping eller empowerment

Karna Lindén har skrivit avhandlingen *Kvinnor, hälsa, handling*. I den behandlar hon sammanhangets betydelse för hälsa. Bland annat gör hon en uppdelning i angreppssätt vad gäller hälsoarbete.

Coping är en term hämtad ur psykologisk teori om stresshantering. Coping går ut på att lära sig hantera situationer och bemästra symptom. Vid användandet av coping-strategin så fokuserar man på upplevelsen och problemen individualiseras. Coping handlar om att få insikt genom behandling och att utveckla bemästrandestrategier.

Empowerment är ett begrepp hämtat från samhällsarbetartraditionen. Empowerment går ut på att försöka förändra situationer och mobilisera makt. Vid användandet av empowerment-strategin så är kontexten närvarande, den struktur som omgärdar och begränsar en människa. Metoden går ut på att förändra den. Empowerment-processen har ett mål, bestämt av ett visst värde. Den kräver ett ställningstagande. Målet är autonomi, att ta makt över sig själv. Det ger handlingsförmåga. Empowerment bygger på konfliktmedvetande och insikt genom handling.⁷⁶

Begreppen förtydligar att personalen kan ha olika inställning till om ungdomar bryter mot normer. Vill de med sin rådgivning anpassa ungdomarna till den samhällseliga verkligheten, eller vill de att ungdomarna ska gå sina egna vägar?

6. DEN KVALITATIVA STUDIEN

Jag kommer här att redogöra för resultaten av mina intervjuer. De presenteras tematiskt och har delats upp under tre huvudrubriker som följer mina frågeställningar. Jag presenterar först mer övergripande hur arbetet med sexualrådgivning har presenterats av de intervjuade. Sedan följer en redovisning av normer som de intervjuade ger uttryck för. Sist diskuteras rollen som de intervjuade tar i kontakten med ungdomar.

Slående är att de intervjuade svarar så lika. Detta trots att jag sökt en spridning i materialet och intervjuat personal från ungdomsmottagningar i olika typer av områden, både kuratorer och barnmorskor samt både manlig och kvinnlig personal. Inte heller är det skillnad i svaren beroende på om de är gamla/unga eller av hur länge de arbetat i yrket. De ger uttryck för en väldigt samstämmig uppfattning om ungdomar, ungdomars behov, deras sexualitet, vad arbetet på ungdomsmottagningen kan göra och hur det bör göras. De använder också ofta samma ord för att beskriva detta och i deras berättelser förmedlas samma normer. De delar med andra ord en diskurs.

⁷⁶ Karna Lindén, *Kvinnor, hälsa, handling* (Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, 1991) 65-76.

6: 1 Ungdomsmottagningens sexualrådgivning

Här presenteras de intervjuade och de områden de arbetar i samt vilka ungdomar som besöker dem. Därefter beskrivs hur arbetet går till, vad som är skillnaden mellan kuratorns och barnmorskans yrkesroll samt vilka de vanligaste frågorna om sexualiteten är.

De intervjuade

Av de sex intervjupersonerna är hälften kuratorer och hälften barnmorskor. Två av dem är män. De har olika lång erfarenhet av att arbeta på ungdomsmottagning, från 1,5 till 17 år. De intervjuade kommer fortsättningsvis att benämnas A, B, C, D, E, F.

De intervjuade arbetar i olika typer av områden. Några arbetar inne i staden, några i förorter och en utanför staden, mera likt landsort. Tre av områdena beskrivs ha en väldigt blandad sammansättning av sociala klasser och etniciteter. Ett område beskrivs som välbärgat men med ett närområde med invandrare och socioekonomiskt marginaliserade. Två områden beskrivs som välbärgade, med få invandrare. Mottagningarna tar emot ungdomar oavsett vart det bor, vilket gör att sammansättningen bland ungdomarna kan bli en annan än för området i stort. Detta gäller framförallt för två av mottagningarna som beskriver att de har många besökare från andra delar av staden.

Ungdomarna

I de områden som har en variation gällande klass och etnicitet, har de intervjuade beskrivit att ungdomar ifrån alla samhällsklasser och alla etniciteter besöker ungdomsmottagningen. Det är också både de ”vanliga” ungdomarna som kommer (t.ex. för att testa sig, förnya p-pillerrecept eller hämta kondomer) och de som har en svårare problematik. En barnmorska säger att hon mest träffar de ungdomar som är sexuellt aktiva och inte de som aldrig har sex. Detta gäller inte på samma sätt för kuratorerna som träffar ungdomar av många andra anledningar än just sexualiteten. Att alla olika grupper av ungdomar (ungdomar kan förstås delas upp i helt andra grupper såsom sexuell läggning, handikapp etc., men även dessa grupper kommer till ungdomsmottagningen) hittar till ungdomsmottagningarna kan bero på att det i skolundervisningen ingår studiebesök på dessa och att personalen är tydlig med att alla är välkomna.

Andelen killar bland besökarna varierar hos mottagningarna i studien. På de mottagningar som tar emot minst killar, utgör de tio procent av besökarna, med ännu färre procent som söker samtalskontakt. Andra beskriver att de har bland det högsta antalet manliga besökare i Stockholm. En mottagning har 30 procent killar i samtalskontakter, och 17 procent killar i den övriga verksamheten. En annan har 20-25 procent killar och så högt som 50 procent då det är öppen

mottagning. Andelen killar varierar alltså mycket beroende på område. Det finns ingen självklar förklaring till denna skillnad. Flera uppger att de har arbetat aktivt med att rikta sig till killar, för att få dem att känna sig välkomna. Dessa skillnader gör att de intervjuade har olika mycket erfarenhet av att arbeta med killar.

Arbetet på ungdomsmottagningen

De intervjuade beskriver att ungdomsmottagningen är en mottagning för hela människan. Personalen bedriver fysisk, psykisk och sexuell hälsovård. Ungdomar ska kunna komma och prata om det som de har på hjärtat. Mottagningen ska vara tillgänglig och alla är välkomna för att få service, stöd och rådgivning. Någon nämner att deras arbete också går ut på att förmedla en positiv syn på sexualiteten.

Mottagningarna har ett antal återkommande rutiner som styr arbetet. De har öppen mottagning vissa tider i veckan då ungdomar kan komma utan att ha bokat tid. Någon tid per vecka brukar vara avsedd endast för killar. Det vanligaste är att ungdomar på dessa tider vill besöka barnmorskan för att förnya p-pillerrecept, testa sig för sexuellt överförbara sjukdomar etc. Därutöver tar mottagningarna emot skolklasser för information på vissa tider. Då är skolklasserna vanligen uppdelade i halvklass, tjejerna för sig och killarna för sig. Klasserna består vanligen av högstadieungdomar. Ibland är det bara en ur personalen som möter dem, men ofta är det både en kurator och en barnmorska som tillsammans tar hand om studiebesöken. Övriga tider är avsatta för bokade besök. Kuratorerna har vanligen besök som varar en timme medan barnmorskorna tar emot en ungdom per halvtimme.

Utöver detta så deltar även personalen i möten tillsammans med t.ex. BUP eller socialtjänsten, de har handledning, de har kontakt med elevhälsan o.s.v. De kan också delta i olika nätverk eller samarbetsgrupper och de kan besöka skolor och delta i deras undervisning om sex och samlevnad.

Skillnader mellan kuratorn och barnmorskan

Både kuratorer och barnmorskor arbetar med rådgivning i frågor om sexualitet. Men deras arbete skiljer sig ändå åt i flera avseenden. De som arbetar som kuratorer är socionomer medan barnmorskorna är sjuksköterskor med vidareutbildning till barnmorska. Det vanliga är att kuratorerna därutöver har steg 1-utbildning (grundläggande terapeutkompetens) medan barnmorskorna inte har det, men det finns exempel på barnmorskor som har denna kompetens och på kuratorer som inte har det. Även om de har olika utbildningar och delvis olika kompetens så menar alla intervjuade att det, som de har mest nytta av i arbetet, är sina egna erfarenheter. Den största skillnaden mellan de olika professionerna är att kuratorerna arbetar mer med den psykosociala delen medan barnmorskorna arbetar mer med den fysiska delen. Men även om det är

uppdelat så går deras arbete in i varandras. Även hos barnmorskan kommer frågor av mer social natur upp och även hos kuratorn kan frågor om kroppen och det fysiska avhandlas.

A: Men ingången till barnmorskan är ju via kroppen och ingången till oss är ju via, på nåt sätt, huvet, eller så. Och sen så är det ju så att vi ändå, eftersom vi samarbetar och har så mycket kropp här, så blir det mycket kropp hos mig också. Men det är en klar skillnad.

Till barnmorskan kommer ungdomar främst för att få praktisk hjälp, medan de vänder sig till kuratorn för att prata med någon, etablera en samtalskontakt. Något som skiljer sig mellan deras olika rådgivning, är varaktigheten i kontakten. Kuratorn träffar vanligtvis samma ungdom många gånger och under längre tid per gång, medan barnmorskan ofta träffar en viss ungdom vid endast något enskilt tillfällen och under en kortare tid.

Till barnmorskan kommer ungdomar bl.a. för att testa sig mot könssjukdomar, för preventivmedelsrådgivning och utskrivning av p-piller, graviditetstest, dagenefterpiller, och på grund av oro kring sjukdomar och olika besvär t.ex. i underlivet. Till kuratorn kommer ungdomar för att prata om saker som problem i familjen, missbruk, ledsenhet, prestationsångest, självdestruktivitet, relationsproblem, svartsjuka, ätstörning, sin sexuella identitet och sexuella problem.

Barnmorskornas arbete handlar alltså vanligtvis mera direkt om frågor om sexualitet, vilket kuratorernas arbete inte gör på samma sätt. Barnmorskorna som jag intervjuat säger att i stort sett allt deras arbete handlar om rådgivning kring frågor om sexualitet. Kuratorerna beskriver istället att det vanliga är att ungdomar kommer av en annan anledning, men att sexualiteten ändå nästan alltid kommer upp under samtalen.

A: Och då är det säkert väldigt ovanligt att man säger att man har en sexuell problematik man vill prata om. Däremot så skulle jag vilja säga att bland dom ungdomar som jag har många samtalskontakter med, så kommer sex alltid upp, förr eller senare.

Både barnmorskorna och kuratorerna beskriver att det är vanligt att en ungdom har bokat tid för ett visst ärende, men att det kommer fram mer som den vill/behöver prata om under besöket. Det händer också att en ungdom först besöker en barnmorska, som föreslår denna att också prata med en kurator, då det kommer upp ett sådant behov, eller att någon som först besöker en kurator får rådet att även uppsöka barnmorska.

I min studie har det inte framkommit några tydliga skillnader mellan kuratorerna och barnmorskorna vad gäller diskursen och vilka normer de har. Därför kommer jag i den fortsatta redovisningen, i huvudsak, att behandla dem som en grupp som sysslar med rådgivning i frågor om sexualitet. Där det finns en skillnad, så kommer jag att påpeka det.

De vanligaste frågorna om sexualiteten

De intervjuade beskriver att det som killar frågar om, gällande sexualiteten, t.ex. handlar om att de får utlösning för snabbt, erektionsproblem, storleken, olycklig kärlek, att bli pappa oplanerat, hur tjejer fungerar o.s.v. Bland tjejer är de vanligaste frågorna lustproblem, att de är pressade, självdestruktivitet och smärtor. Både killar och tjejer frågar om hur länge man har sex, risker vid könssjukdomar, och vill prata om frågor kring om de duger, är värda att älskas, att de är födda i fel kropp o.s.v. Både barnmorskor och kuratorer tar upp att ungdomar kan komma med fysiska problem som egentligen är psykiska, känslomässiga. Ett exempel är samlagssmärta hos tjejer och erektionsproblem hos killar.

E: Nu har vi dels dom här flickorna som har smärtor vid samlag, men sen finns ju killar som har erektionsstörningar och det är ju samma problem så att säga. Det fungerar inte med en partner.

Här översätter personalen ungdomarnas frågor till vad som är det egentliga problemet. Det gör de även med vad de kallar prestationsproblemet, något som flera intervjuade tar upp.

C: Ibland så får dom inte upp den. Och då kan det handla om prestationen. Det är inga fysiska problem.

Utifrån de intervjuades beskrivningar så förstår jag att det ibland är personalen som tar upp vissa frågor, och inte ungdomarna själva. Dessa kan i så fall t.ex. handla om att tjejer inte tar hand om sig själva, om självdestruktivitet, eller om att man bör skydda sig när man har sex.

D: Och sen har vi haft nån tjej som, vad gjorde hon, hon gick på internat. 16 år och gick på internat på gymnasiet. Hon bodde liksom inte hemma. Och där levde dom också väldigt mycket så, att hon hade haft 10, 15 olika partners på nån termin och hade haft en massa klamydiainfektioner, ett par gånger och sådär va. Det kan jag också känna att då var det inte riktigt bra. Eller man pratade om hur hon levde.

Personalen tar upp dessa frågor då de finner skäl för det, att de t.ex. anar att en tjej gör saker emot sin vilja eller något som inte är bra för henne. Då kan ungdomen komma dit med en fråga, men personalen tar upp ytterligare frågor för att de ser behovet.

Några av de intervjuade tar upp skillnader mellan hur killar och tjejer beter sig på mottagningen. I exemplet har jag frågat om den intervjuade ger killar samma frågor, som till tjejer.

D: Om det är nån som verkar vilja svara på frågor. Då kan jag ställa ungefär samma frågor. Men oftast så uppfattar man att dom är ganska aviga. Dom kommer hit för att testa sig till exempel och dom har absolut inte tänkt sig nånting mer.

Killar beskrivs här som mindre benägna att fråga efter information, råd eller stöd. Detta gäller generellt, men materialet rymmer också berättelser om många killar som vill ha hjälp.

6: 2 Normer

Personalen ger i intervjuerna uttryck för en mängd olika normer. Här redogör jag för det som jag funnit vara viktiga och intressanta iakttagelser. Som en första ingång till materialet presenteras ord som personalen använder då de pratar om sex. Sedan beskrivs olika normer om ungdomars sexualitet och sist hur personalens normer förhåller sig till andra grupper.

Ordval i diskursen

De intervjuade är alla väldigt positiva till att ungdomar har sex. För att beskriva vad bra sex är använder personalen ord som lustfyllt, skönt, ömsesidigt, spännande och att det finns respekt, vilja, nyfikenhet samt att ungdomarna tar ansvar och sätter gränser. Att ha bra sex är en tillgång i relationen, det ger energi och ökar självkänslan.

Men personalen möter också mycket negativt med sexualiteten. För att beskriva vad dåligt sex är använder personalen ord som utnyttjande, övergrepp, rädsla, känsla av äckel, slentrian, krav, risker och att ungdomarna är för fulla, ångrar sig, inte vill, inte blir respekterade, inte sätter gränser, inte skyddar sig, inte vet med vem de har sex, inte lyssnar till sig själva samt att dom ställer upp för husfridens skull, ställer upp på vad som helst, eller där mötet inte blir viktigt utan där sex blir en sport.

Sexualiteten beskrivs här utifrån många aspekter. Det är något fysiskt, något relationellt, något som ger upphov till känslor, tankar och handlingar samt är kopplat till identitet. Sexualiteten är en tillgång, men dess uttryck kan också innebära risker.

Den rätta anledningen till att ha sex

I intervjuerna framträder normen att ungdomars sexualitet ska användas för vissa syften men inte för andra. Det huvudsakliga syftet med att ha sex är, enligt personalen, njutning. Anledningen till att någon vill ha sex bör därför vara lust. Detta nämns genomgripande i intervjumaterialet.

B: Ja men hon ville ha samlag för att man skulle ha det. Men varför ville hon det? Det var inte den anledningen, som jag tycker att man ska ha samlag för, att det är skönt och lust. Och det säger jag. Min utgångspunkt för att ha samlag är att det ska va skönt och man har lust, och man vill hela tiden.

Ett annat skäl till att ha sex, som flera nämner, är att sex är ett bra sätt att lära känna sig själv och sin partner. Det är ett sätt att dela en upplevelse och att möta en annan människa.

F: Att det handlar inte om prestation och liksom att va duktig på nåt vis och ha ett perfekt sexliv och så. I stället för att liksom se det som ett sätt att lära känna varandra. Att vara tillsammans med nån annan, eller med sig själv.

Skälet att lära känna sig själv och sin partner tycks här vara ett underordnat syfte, i relation till syftet att få njutning. I diskursen om ungdomars sexualitet ryms inte syftet att få barn. Ungdomar förväntas inte vilja ha barn. Reproduktion nämns bara som ett problem, nämligen då det handlar om oönskade graviditeter och att infektioner såsom klamydia kan leda till ofruksamhet. Särskiljandet mellan sexualitet och barnalstring är något som Giddens skriver om i sitt resonemang om hur intimiteten har förändrats. Han kallar sex utan reproduktion för ”plastic sexuality” och menar att denna utveckling, som skett tack vare preventivmedel, har haft störst betydelse för kvinnan och möjliggjort dennes frigörelse. Tidigare var sexuell njutning för kvinnor nära förknippat med rädsla, för att bli gravida för att dö i barnsäng o.s.v.⁷⁷ Man kan enligt hans resonemang anta att syftet med sex inte hade beskrivits vara njutning för 100 år sedan, i alla fall inte för kvinnan.

Personalen beskriver hur ungdomar har sex av fel anledning. I dessa fall handlar det om att ungdomar inte har sex med syftet att uppleva njutning, utan att sex används som ett medel för att få något annat. De intervjuade ger olika exempel, t.ex. att sex inte bör användas för att få makt eller en viss ställning, eller för att försöka få kärlek, för att vara snäll etc.

B: Inte för att man liksom ska, eller om man ska bli pojk- flickvän till nån om en vecka, eller för att va schysst.

Ungdomarnas uppfattningar om vad som är legitima skäl till att ha sex, skiljer sig alltså ifrån personalens uppfattning. Sammanfattningsvis är normen som personalen förmedlar här, att ungdomar ska ha sex för att få njutning, för att de har lusten. En sekundär anledning är för att de genom sex kan lära känna sig själva och sina partners. De bör inte ha sex som ett medel att få andra vinningar. Detta kan jämföras med resultaten i Helmius och Frisells studie om att ungdomar legitimerar sex med att de är kära.⁷⁸ Personalen i min studie anser inte att kärlek är anledning nog. De tar upp många exempel på t.ex. tjejer som är kära i killar och därför har sex med dem, men där detta av olika skäl inte är bra för tjejen.

Individens eget ansvar

En norm som personalen ger uttryck för är att ungdomar ska ta eget ansvar för sin sexualitet och sina handlingar gentemot sig själva och varandra. Alla de intervjuade menar att det är viktigt och att det är något de försöker förmedla till ungdomar. Detta är också något som Frisell funnit i sin forskning. Hon skriver att ett viktigt budskap ifrån de vuxna är att ungdomar ska ta ansvar för sin sexualitet.⁷⁹ De intervjuade menar att ungdomar annars kan få problem. De kan hamna i farliga

⁷⁷ Giddens, 26-28

⁷⁸ Helmius, 180, och Frisell, 75.

⁷⁹ Frisell, 78.

situationer och utsättas för hemska saker, de kan skada någon annan, de kan råka bli gravida och få sjukdomar o.s.v. Så här säger en intervjuad om att det är vanligt att ungdomar inte har kontroll:

E: Verkligen noll koll. Och man kan ju råka vansinnigt illa ut. Inte bara att man har samlag så att säga, man kan ju bli rånad och allt möjligt.

Det handlar här endast om individens egna ansvar, inte föräldrarnas, de vuxnas eller kollektivets ansvar. Det ska dock tilläggas att jag inte frågat specifikt om andras ansvar, men jag har heller inte frågat om ungdomarnas. En intervjuad problematiserar det ansvar hon lägger på ungdomarna. Det handlar i det här fallet om unga tjejer som går ut på natten:

A: Alltså jag skulle vilja kunna säga till dom att "Gå ut" liksom, och "Lek livet" på nåt sätt. "Roa dig och så. Sätt på dig så du känner dig vacker" och så va. Och å andra sidan kan jag säga att "Ta inga korta kjolar, inga urringningar, inga höga klackar och gå inte i buskage". [...] Därför att det blir så absurt att man liksom ska säga åt tjejer, gör inte det, gör inte det, gör inte det. Och att alla killar är potentiella våldtäktsmän.

Något som alla intervjuade nämner är att de uppmuntrar ungdomar att själva ta ansvar för att lära sig vad de gillar och vad de tycker är skönt. Om de vet det så kan de förmedla det till partners, vilket ökar möjligheten att de får ett bra sexliv. De uppmuntrar därför till onani.

C: Men att man själv också tar ansvar över sin sexualitet. Veta vad det är som är skönt för en själv. Då måste man veta vad det är som är skönt för en själv, för då kan man visa för den andre.

Här blir budskapet detsamma. Det är individen som själv ska ta ansvar för att få ett bra sexliv. Ungdomen kan inte lita till att någon annan ska göra det. Normen om ungdomens egna ansvar gäller alltså både för att inte ungdomen ska råka i problem, och för att ungdomen ska se till att få ett tillfredsställande sexliv.

Kön och sexualitet

Personalen diskuterar att killar och tjejer beter sig olika och att de därför ger delvis olika råd till dem. Detta gäller generellt och ska inte överdrivas, för det finns många exempel som visar på motsatta förhållanden. Den tydligaste skillnaden är dock att tjejer beskrivs som dåliga på att ta hand om sig själva, och att personalen därför uppmanar tjejer att göra det mer.

D: Vi har t.ex. haft en flicka här med upprepade, jag tror hon hade haft under en sommar uppåt en tio urinvägsinfektioner. Och det hade hon därför att hennes pojkvän hade anala samlag med henne som hon själv inte ville, och vaginala samlag samtidigt. Och henne har vi ju pratat om, att vi tyckte att hon levde på ett sätt som inte alls va bra för henne, och som hon skulle sluta med ungefär.

Tjejer beskrivs i flera fall som offer, medan killar oftare beskrivs som förövare, som i citatet ovan om en pojkvän som gör saker som inte tjejen vill. Personalen beskriver alltså dessa skillnader, men ger inte själva uttryck för skilda normer gällande kön. Tvärtom så märks det, i personalens resonering, att tanken om jämställdhet är ett viktigt ideal. De uttrycker t.ex. att de är glada över att tjejer tar för sig mer och vet att sex ska vara till för deras njutning, något som tidigare var ett privilegium mest för killarna.

F: Alltså det som är positivt det är väl ändå att väldigt många tycker jag, jag tror faktiskt att det är en skillnad, har en bra, liksom tillåter sig själva att ha en sexualitet överhuvudtaget liksom. Speciellt tjejer då. Att det ser väldigt annorlunda ut än för 100 år sen.

De är också positiva till att killar nu, i större utsträckning, tar chansen att prata med kurator, något som tidigare utnyttjades mest av tjejer.

E: Skillnaden i ett samtal med en kille och en tjej kan bestå av att tjejen har massor, massor med frågor och gärna sitter kvar länge och pratar. Killarna kan fråga "Är vi färdiga nu?" och gå. Och det är en väldigt stor skillnad i det sättet att ta sig i anspråk. Men vi ser ju på kurators- och psykologsidan att det är fler killar som söker själv för samtal. [...] Så att det ökar ju. Killarna tar för sig av det här också. Och det är ju klokt.

Flera uttrycker sig likt intervjuperson A: "..., och detta gäller naturligtvis både tjejer och killar, men jag tycker att jag möter det ännu mer bland tjejer, ..". Detta visar att de är medvetna om, och har införlivat jämställdhetstänkandet i sin diskurs, när de pratar om ungdomars sexualitet.

Tidigare forskning, såsom Frisells och Jeffners, har visat på en heteronormativitet bland ungdomar, vilket påverkar sexualitetens uttryck. I mitt material ger de intervjuade oftast exempel som handlar om ungdomar i en heterosexuell parrelation, men det innebär inte att personalen ser det som normen, utan bara att den konstellationen är den vanligaste. Jeffner såg också att könsnormer är extra viktiga i kärleksrelationer. Om en tjej vill bli betraktad som potentiell flickvän är det viktigare att hon uppträder enligt könsroller, än om hon vill bli betraktad som en kompis.⁸⁰ Detta skulle kunna vara en anledning till att personalen möter så många tjejer som har svårt att stå upp för sig själva i sina relationer. En intervjuad säger så här om dessa tjejer:

C: För att kunna kräva och inte finna sig i vad som helst. Men så kanske, dom orkar inte för dom är rädda för att dom kanske, om de säger så, då kanske han gör slut.

Sexualitetens uttryck är beroende av kön. Könsnormerna påverkar ungdomar, vilket personalen har att förhålla sig till. Personalen uttalar däremot inga tydliga könsnormer själva, utan de arbetar snarare emot dessa. Möjligtvis tenderar de att lättare se tjejer som offer och killar som förövare, men mitt material kan inte svara på om detta stämmer med faktiska förhållanden.

Sex ska vara ömsesidigt

Det finns en tydligt uttalad föreställning hos personalen att sex bör vara ömsesidigt. Flera intervjuade poängterar dock att det inte innebär att de tycker det måste vara i en kärleksrelation.

A: Sen är det klart att ömsesidigt sex också är nånting att sträva mot. Även när, alltså i en relation så där, att man ibland har sex fast att man är lite halvmed på det. Men att det ska finnas någon känsla för varann. Och så att det är viktigt, och när tonåringar ändå börjar på nåt sätt pröva sig fram i den sexuella djungeln, så är det dåligt sex när det inte finns nån ömsesidighet alls. En blir bara utnyttjad för den andras behov av makt eller behov av utlösning eller vad det är.

E: Bra sex är lustfyllt. Ja, där båda parterna får nånting ut av det och kan ha det som ett gott minne. Sen spelar det ingen roll om det är en långvarig relation eller ett enstaka möte.

Bra sex är när man både ger och får. Det är inte bra att bara ge, vilket ofta beskrivs som ett problem bland tjejer. Intervjuperson B problematiserar ömsesidighetsbegreppet: ”det är väldigt luddigt, skulle jag vilja säga”, och berättar att tjejer ibland blir utnyttjade, men efteråt menar att de var med på att ha sex och hellre skuldbelägger sig själva än ser sig som offer. Bra sex är inte heller att bara ta, vilket i förekommande fall beskrivs som något som killar ibland gör. Det typiska exemplet på dåligt sex handlar om en situation där tjejen ger och killen tar.

A: En flicka t.ex. berättade för mig att hennes kille försökte övertala henne att ha en trekant med honom och en kompis till honom. Och hon ville inte det. Och han tjatade och tjatade och tjatade och så till sist så var hon liksom beredd att gå med på det.

Normen om ömsesidighet kan ses som en kombination av de andra normerna om den enskildes egna ansvar, syftet med sex och jämställdhetsidealet. Båda parter ska delta, ge och få.

Mogen för sex

Helmius kommer i sin forskning fram till att det finns en norm om att ungdomar ska vara mogna när de börjar ha sex och att mognad hör ihop med kärleksidealet. Tanken om mognad återfinns även i mina intervjuer, i förståelsen av att individer vid en viss tidpunkt har, på något sätt, förvärvat en förmåga eller kapacitet, vilket gör att de kan hantera något på ett bra sätt, i detta fall ha sex med en annan människa. Men mognad är här inte förknippat med idealet om kärlek. I dessa intervjuer så förknippas mognad mer med förmågan att ta eget ansvar och att ungdomen verkligen vill ha sex.

⁸⁰ Jeffner, 91-92.

C: Jag tror att det är viktigt att man kan ta ansvar för sin egen person, ha sex med kvalitet. Ansvar för sig själv. Men säg att man har viss förmåga, så att man kan skydda sig själv. Ja att man respekterar sig själv, kan sätta gränser.

F: Men generellt, så tycker jag att det, när man är liksom kroppsligt mogen och mentalt också. Att man kan, att det här är nåt jag vill, för min egen skull.

De intervjuade uppger att det är viktigt att ungdomen själv vill. Just viljan, är något som personalen också tar upp i samband med syftet med sexualiteten och när de t.ex. pratar om tjejer som inte sätter gränser. Det är osäkert vad personalen menar med att ungdomarna ska vilja ha sex. En av dem problematiserar kring detta. I citatet har jag precis frågat om jag förstått rätt i att vilja är viktigt:

C: Ja, det är viktigt. Men inte helt avgörande. För jag menar, om jag har ett destruktivt liv, att jag inte tar hand om mina känslor och mig själv, p.g.a. att jag inte blivit sedd när jag var liten, och respekterad. Då kan jag vilja mycket. Men det behöver inte vara helt okej. Jag menar, jag kan vilja ha sex, med en, med hur många som helst för att jag vill, det känns bra. Men det är för ett sökande efter kanske nåt annat.

Här ifrågasätter intervjupersonen att ungdomen vill det som är bäst för denna.

De flesta säger att det är väldigt individuellt när en ungdom är mogen att ha sex. De vill inte uppge någon fast ålder av den anledningen. De tycker inte heller att det finns någon skillnad mellan killar och tjejer, att något kön generellt mognar tidigare (vad gäller att ha sex). Flera problematiserar kring detta med mognad, och menar att det finns vuxna som inte heller kan hantera sin sexualitet på ett bra sätt. En säger att det kan bero på parrelationen, mer än åldern.

E: Och så kan man ju träffa ett 14-årigt par som är väldigt fina mot varann och bryr sig om varann och tar hand om varann. Är varsamma med varann, skyddar sig och tar ansvar för vad man pysslar med och såna saker.

En annan tycker att det ska betyda något mer än att bara på fyllan bli av med oskulden.

B: Hur ska jag säga det? Alltså när det får va både lite sexuellt men ändå nån form av romantisk feeling över det. Alltså inte det här att bara få det överstökad. Då är det liksom lite för tidigt, när man ska få det överstökad. Då är risken tror jag att det inte blir så kul. Sen menar inte jag att det första samlaget måste vara jätteromantiskt.

Något som dock flera av dem påpekar är att sex är mer än bara samlag och de menar att det är bra om ungdomarna börjar med att skaffa sig erfarenheter av annan sex, såsom onani, hångel o.s.v. innan de har samlag.

D: Solosex har dom väl innan dom har sex med andra. [...] Vad är det vi brukar säga? Sex med sig själv, solosex, är himla bra.

B: Men alltså så här. Börja ha sex, det är man aldrig för ung för, med sig själv eller pussa och hångla. Men samlag tycker jag gott man kan...jag kan inte säga nån ålder. Alltså jag tycker att man ska börja med sex innan man börjar med samlag. Jag tycker man ska börja med onani, jag tycker man ska börja med hångel och petting och allt det där.

Några nämner i intervjuerna att ungdomar har bråttom. Detta handlar då inte specifikt om sexualdebut utan mer om att ungdomar generellt skyndar och tidigt försöker sig på avancerade tekniker o.s.v. Intervjuperson D uttrycker sig så här: "Det känns som att dom börjar köra Porsche, innan dom har provat med trehjuling". Materialet visar alltså att personalen generellt kopplar ihop mognad med eget ansvar och att ungdomarna själv vill ha sex, men att de intervjuade också individuellt tänker sig mognad som något mer.

Gränser

Något som jag frågar i inledningen till denna uppsats är var gränserna går för när personalen tycker att ungdomar går för långt. Att deras öppna och tillåtande attityd måste ta slut någonstans. De intervjuade beskriver många olika gränssituationer. Det gäller både då ungdomar är för gränslösa och personalen uppmanat dem att begränsa sin sexualitet, och då ungdomar tvärtom uppmanas att utforska sexualiteten mer.

De situationer som personalen beskriver, där ungdomar bör begränsa sin sexualitet, handlar om att de bryter mot de tidigare presenterade normerna om det egna ansvaret och att man bör ha sex av vissa anledningar men inte andra. Men gränserna handlar också om att ungdomar (framförallt tjejer) inte tar hand om sig själva. Personalen uppmanar då dessa tjejer att sätta gränser. Ofta handlar det om att tjejer låter sig utnyttjas, men också om att de pressar sig själva.

F: Alltså tjejer kan ju komma och va liksom arga på att kroppen inte vill. Dom vill ju, dom har lust. Dom har den här lusten som finns, den mentala lusten. Dom kanske har en lång relation. Men kroppen är inte med på det, alltså man får ingen upphetsning i kroppen. Man vill att det ska fungera och man vill ha sex, och då blir man liksom arg på att, och då handlar det ju mera om att prata om att kroppen är en del av sig själv. Kroppen är ju viktig och det kroppen säger är ju också nånting att ta på allvar. Och att lära sig att inte överträda den gränsen. Utan att lyssna på sin kropp och inte liksom pressa sig till nånting.

Exemplet handlar om tjejer som går över en gräns genom att inte ta hand om sig själv. Personalens uppgift blir då att lära tjejerna att inte överträda den gränsen.

Exemplen om killar som bör begränsa sig handlar mera om att de utnyttjar eller utsätter någon annan, men också om att de inte mår bra av att göra det. Citatet handlar om en kille som brukar be sin åtta år yngre halvsystem att sitta i hans knä, varpå han får stånd. Den intervjuade pratade med honom efter att ha träffat halvsystemen som berättat om dessa situationer.

A: Och då så sa ju jag i princip till honom att ”Du får inte överhuvudtaget försätta dig i en situation där du får erektion, eller blir sexuellt upphetsad av henne därför att du kränker henne så mycket”.

I exemplet så går killen över en gräns vilket skadar en annan person. Ett annat exempel handlar om en kille som spenderar mycket pengar på sexklubbar och prostituerade. En intervjuad säger också att han ibland pratar om kontroll med killar som är väldigt svartsjuka.

Personalen beskriver ibland beteenden som destruktiva (både för att jag frågar om begreppet, men de tar också ofta upp det själva). Detta sker ofta just vid diskussioner om gränser. De beskriver destruktivitet som att ungdomar gör saker som inte är bra för dem, då de skadar sig själva. Det kan vara i situationer där ungdomar byter partners ofta i sökande efter något som de inte får, där ungdomar låter sig utnyttjas, där de fortsätter med ett beteende trots att de vet att de utsätter sig för risker o.s.v.

De situationer som personalen beskriver, där ungdomar i stället bör utforska sin sexualitet mer, handlar framför allt om att de råder ungdomarna att onanera mer och lära känna sina kroppar. Det rådet ges framförallt till ungdomar för att de ska lära sig att ha det skönt. Men det ges också t.ex. till tjejer som inte lyckas genomföra samlag och de som har samlagssmärter samt till killar som tycker att dom får utlösning för fort, eller inte lyckas få utlösning alls. Intervjuperson A berättar också att hon gav rådet till en kille, som var osäker över sin sexuella identitet, att onanera och fantisera: ”Och om han skulle liksom kunna släppa det han är rädd för. Vad skulle han då längta efter?”. Då personalen uppmuntrar ungdomar att utforska sexualiteten mer så initieras det alltså av endera syftet, att de ska kunna uppleva njutning eller att de har ett problem som kan lösas med hjälp av övning.

Frisell skriver att skolpersonalen i hennes undersökning har en accepterande syn på ungdomars sexualitet, men inom vissa gränser. Bra sex innefattar tre regler, nämligen att ungdomarna ska känna varandra, inte vara berusade och använda kondom.⁸¹ Bortsett från regeln om kondom (här: ta ansvar och skydda sig) så uttrycks inte dessa tydligt i mitt material. Visst tycker personalen att ungdomarna dricker för mycket, men å andra sidan har flera uttryckt förståelse för att ungdomarna kan behöva vara lite berusade för att våga. Vikten av att känna varandra uttrycks inte heller direkt som en norm, men personalen ifrågasätter dock om ungdomar som har många olika sexpartners verkligen får ut något av det. De gränser som personalen här beskriver handlar främst om då ungdomarna bryter mot lagar, då de utsätter sig för fara, eller då personalen anser att deras beteende är destruktivt.

Ibland tycks dessa gränssituationer handla om normer, men kanske oftare handlar de om att personalen drar gränser vid beteenden som antas vara skadliga. Skillnaden mellan normer och dessa

andra föreställningar är hårfin. Personalen tar upp och diskuterar en del frågor därför att de tror att vissa beteenden kan vara tecken på att ungdomar inte mår bra. Det kan t.ex. handla om att någon har väldigt många sexpartners. Detta föranleder i förekommande fall att personalen frågar vidare och försöker ta reda på om deras farhågor stämmer, att det finns ett bakomliggande problem.

E: Det är väl det här med mängder, mängder, mängder av partners. Att man på nåt sätt ställer frågan ”Vad är din behållning av det och mår du bra av det här och är det så här du har tänkt dig att det ska va?” Det är väl det man liksom funderar på.

När personalen ger exempel som detta uppfattar jag det inte direkt som uttryck för normer (även om det kan vara normer som personalen har, men inte uttalar). De presenterar dem inte som att detta är något som de tycker är direkt fel, men att dessa beteenden kan vara tecken på problem. Exempelen är dock sådana att de beskriver handlingar som kan uppfattas som att de bryter mot samhällets normer.

Personalen versus samhällets normer

De intervjuade har alltså sinsemellan ett gemensamt språk och sätt att se på ungdomars sexualitet. Detta lär dock inte vara lika samstämmigt i resten av samhället. Ungdomars sexualitet är något som de flesta har åsikter om. Personalen uttrycker också detta, att andra kanske har invändningar emot vissa delar av deras arbete. Hälften av de intervjuade svarade direkt att de gör saker som är kontroversiella. Andra var mer tveksamma, men två av dem gav exempel på frågor som kan vara kontroversiella. En säger att hon inte har koll på vad andra tycker. Det som de tror att andra kanske anser är fel, är att de skriver ut p-piller till 13-åriga tjejer, att de kan stödja unga tjejer att göra abort utan att deras föräldrar vet om det, att de ger invandrartjejer praktisk hjälp med saker som bryter mot deras kultur, att de är positiva till att ungdomar har sex och förespråkar onani, att de inte fördömer homosexuella o.s.v.

F: Skriva ut p-piller till dom som är yngre, 13-åringar. Det är ju väldigt kontroversiellt.

De som oftast beskrivs som eventuella motståndare till vad personalen gör, är olika religiösa grupper. Detta gäller såväl katoliker och andra kristna, som muslimer. Men dessa är inte de enda som tänker annorlunda. Flera intervjuade nämner andra grupper såsom ”vanliga” föräldrar, äldre och det övriga samhället. En av dem berättar:

A: Jag var med på föräldrakirklar på xxx skola, årskurs sju föräldrar. Och då när vi pratade om vårt arbete och sådär, så såg ju jag det här att som förälder så ligger man lite efter ungen. Sådär; ”Men herregud, ska min dotter gå dit och skaffa p-piller snart? Det är ju fruktansvärt”. Så det tror jag ju, att det kan va kontroversiellt. Fast jag tror ju i och för sig att det ändå huvudsakligen är ett arbete som de flesta vuxna tycker är viktigt och bra.

⁸¹ Frisell, 78.

En intervjuad säger att hon inte tror att elevhälsan och skolpersonalen är emot det arbete som bedrivs på ungdomsmottagningen. Detta p.g.a. att dessa, liksom personalen, är insatta i frågorna om ungdomars situation. En annan är lite inne på samma sak:

F: Sen är det ju också så att det är ju alltid skillnad om man är insatt i en enskild människas problem. Då kan man ju se allt på ett annat sätt, än när man ser det så här i stort bara i samhället. Det är lätt att vara moralisk när man inte behöver liksom ta ställning till vad som är bäst.

Personalens uppfattningar om ungdomars sexualitet delas alltså inte av alla andra grupper. Segerstedt menar att sociala grupper har en viss kulturmiljö.⁸² Kulturmiljön hos personalen skiljer sig ifrån andra grupper (olika religiösa grupper, äldre o.s.v.), men liknar t.ex. den miljö som andra som arbetar med ungdomar har, t.ex. elevhälsan. De olika kulturmiljöerna har olika normer och därför är vissa delar av ungdomsmottagningarnas arbetet kontroversiellt.

6: 3 Rollen som rådgivare

Här presenteras hur personalen ser på sin roll som rådgivare. Jag diskuterar också normförmedling, hur personalens olika intentioner kan försvåra arbetet samt personalens roll i relation till det övriga samhället.

Jag använder, i det här arbetet, begreppen rådgivning och rådgivare. Detta är dock begrepp som jag själv bestämt. I intervjuerna så har de flesta respondenter verkat godta den beteckningen, men jag har också märkt att någon kanske inte främst ser sig själv som rådgivare. Arbetet som barnmorskorna och kuratorerna utför är mångfasetterat. Det skulle också kunna betraktas som hälso- och sjukvård, eller som terapeutiska kontakter etc. Jag fokuserar just på rådgivningsaspekten, eftersom det passar mitt syfte att undersöka förmedlingen av normer.

Rådgivning

I materialet framkommer att personalen har flera uppgifter som rådgivare till ungdomar i frågor om sexualitet. De ska bl.a. stötta, guida och ge information. Personalen menar att ungdomar idag har tillgång till väldigt mycket information och att deras roll därför mer blir att guida dem. Det kan dock, som vissa säger, också handla om att rätta felaktig information som ungdomar fått ifrån media etc.

⁸² Segerstedt, 38.

F: Det finns väldigt mycket information. Många har väldigt lätt, dom allra flesta har väldigt lätt att ta reda på saker. [...] När dom kommer, då har dom redan varit inne på nätet. Då vet dom redan allting. Eller väldigt ofta i alla fall. Och det kan ju va en fördel, för då kan man ju prata om, då kan man ju fördjupa det lite grann.

Ungdomar har olika behov och vissa behöver mer information, medan andra främst behöver guidening. Det som flera tar upp är att invandrade ungdomar kan ha ett större behov av information, än svenska.

Jag har i materialet hittat exempel på att personalen handlar enligt alla fyra olika hjälparroller som Emanuel och Emanuel skriver om. Det finns två huvudvariabler gällande rollen, dels om de antar rollen som expert eller som samtalskontakt, och dels om de uttrycker sin egen åsikt eller ej. Personalens huvudsakliga beskrivning av sin roll stämmer bäst in på typen uttolkande och klargörande roll. I den försöker hjälparen att tillsammans med klienten förstå hur situationen, och förslagen till förändringar, kan påverka klienten. Denna hjälpare utgår ifrån klientens synvinkel, vilket stämmer på de intervjuades beskrivningar av hur de i sitt arbete försöker få ungdomarna att hitta vad det är de själva vill. De vill helst inte pracka på ungdomarna sina egna åsikter och råd.

D: Att inte tala om för dom hur det är. Försöka lyssna på vad det är dom vill.

B: Det är nog väldigt viktigt så att inte jag bara, sitta här som en expert. För att dom har nog mer tankar än vad dom tror, eller dom har mer tankar än vad jag tror. Så skulle jag vilja säga. Så det är kanske att bolla tillbaka; "Vad tänker du om det här?". En del blir ju skitprovocerade; "Men, fan, du säger ju aldrig nånting. Kan inte du säga vad jag ska göra?". "Men jag kan ju inte säga vad du ska göra. Du måste ju välja själv." Så det är att lyfta tillbaka.

Att inte ge direkta råd framstår i intervjuerna både som en terapeutisk metod, men också som en garant för att inte köra över ungdomen eller att ge dem fel råd. Däremot säger vissa att de kan ge råd om det är så att ungdomen direkt frågar efter det.

C: Om dom frågar mig om ett råd, så säger jag det; "Du frågar och jag svarar, men det är inte säkert att svaret passar".

Även om personalen uttrycker att deras uppgift är att hjälpa ungdomar att hitta sin egen röst, så framkommer det i intervjuerna att de ändå ibland ger uttryck för sina egna åsikter.

B: Dom här killarna som är olyckligt kära, suck, alltså jag tar mer ställning för att; "Gör nånting. Gör ett val. Var inte kvar i status quo".

Här liknar personalens handlande den dryftande och eftersinnande rollen, där hjälparen diskuterar med klienten både om hur situationen upplevs av klienten och om vad hjälparen anser är bästa lösningen. Här försöker hjälparen att påverka klienten, vilket personalen i exemplen ovan gör då de

säger till ungdomarna vad de tycker att de ska göra/inte göra. En intervjuad menar att rollen i sig tar ställning. Bara genom att sitta där som kurator på en ungdomsmottagning så vet ungdomen ibland vad de tycker.

Främst barnmorskorna ger uttryck för att de antar roller som mer utgår ifrån deras expertis i ämnet. Detta kanske inte är så konstigt med tanke på att yrkesrollerna på detta vis skiljer sig ifrån varandra. Det är lättare att kalla sig expert på kunskaper om kroppen och om t.ex. p-piller, än om psykosociala frågeställningar. De beskriver hur de ger information utifrån deras sakkunskaper vilket stämmer in på vad Emanuel och Emanuels kallar den informerande och konsumentorienterade rollen där hjälparen ger information, men lämnar till klienten att ta beslutet. En barnmorska beskriver hur hon, just vad gäller frågan om preventivmedel, kan uttrycka vad hon anser att ungdomen bör använda.

D: När det gäller preventivmedel, när dom kommer med olika idéer om vad dom vill och så där. Att man försöker vara öppen för det, men ofta så, där guidar jag nog in dom lite mer på det som jag tycker.

Här antar hon mer den beskyddande och paternalistiska rollen som är expert både i ämnet och om vad som är bäst för klienten. När barnmorskorna ger exempel som stämmer in på expertrollen så gör de skillnad mellan att rådgiva om preventivmedel och att t.ex. träffa en tjej som är gravid.

E: Men en oplanerad graviditet. Jag kan ju aldrig föreslå ett val. Aldrig tycka nånting. Jag kan bara svara på frågor om faktiska förhållanden. Ja, och hjälpa dom att själva sätta upp plus och minus.

Valet att behålla eller inte behålla ett barn är något som ungdomen måste ta själv, till skillnad från val av preventivmedel.

Sammantaget så visar materialet en viss skillnad i att barnmorskorna oftare antar en expertroll utifrån sina kunskaper, medan kuratorerna presenterar sig mer som en samtalskontakt till ungdomarna. Det vanliga är att personalen ger ungdomarna ansvaret att ta beslut och göra val. Vad gäller att yttra sin egen åsikt finns exempel i alla intervjuerna på situationer där de gör det.

Skillnaden barnmorskorna gör mellan rådgivning om preventivmedel, respektive oplanerad graviditet, är intressant därför att det visar på skillnaden mellan att bara uttrycka sin åsikt och att förmedla en norm. Att ge råd om preventivmedel kan handla mer om sakkunskap, medan att ge råd om abort/inte abort troligtvis är mer färgat av normer. Man kan samtidigt hävda att hela deras arbete är beroende av normer, som t.ex. att det är okej att ungdomar har sex. Likaså behöver det nödvändigtvis inte vara att förmedla en norm, när personalen uttrycker sin åsikt även gällande mer sociala frågor. Detta ifall personalen helt utgår ifrån ungdomens upplevelse av situationen. En intervjuad problematiserar kring hur det kan vara att helt stå på ungdomens sida. I exemplet så beskrivs en situation där en tjej inte vill behålla sitt barn:

B: Och då, jag insåg också från början nästan, att jag inte är det här barnets kurator, jag är hennes kurator. Och det här drog jag i handledningen. Och hon pysslade med barnet. Men hon är en fantastisk mamma och bryr sig om barnet jättemycket. Men hon vill inte ha barnet och min roll är inte att; ”men kom igen nu, du är en jättefin mamma”. [...] Att man faktiskt måste komma ihåg, för vems skull sitter jag här, för ungdomen eller är det något annat?

Här valde den intervjuade att inte uttrycka sina egna normer gällande tjejens val. Å andra sidan så kan man då hävda att personalen i sina råd ändå lär vara färgade av vad Cancian skriver är normer som bestämmer vad människor tar för möjligt och meningsfullt beteende.⁸³

Personalen som normkällor

Så även om personalen uttrycker att de främst utgår ifrån ungdomens upplevelse av sin situation så framkommer det i intervjuerna att ungdomarna har normer som personalen inte tycker är bra. Flera av dem nämner t.ex. att ungdomarna har inställningen att prestation är viktigt. De säger att ungdomarna har lärt sig om en massa tekniker.

B: Det måste inte va så djävla avancerat. Det ställs så djävla mycket krav. Ta ner kraven, kör basic liksom. Så tänker jag.

Prestation tycks här vara en ”ny” norm som ungdomarna har, men som inte delas av (den äldre) personalen. Personalen vill här tona ner vikten som ungdomar lägger vid teknik och prestation och införa andra normer, såsom lust och ömsesidighet.

F: Det är ju ganska vanligt det här, att man liksom ger det här rådet att kanske, i alla fall om man lever ihop med en partner, att på nåt sätt se det som att lära sig nåt, så att säga, om varandra. Att liksom utforska sexualiteten tillsammans. I stället för det här med prestation. Att hjälpa till i den processen.

Personalen förmedlar också normer, där det mer handlar om generella frågor, än om individernas enskilda val i en situation. Det handlar framför allt om att få ungdomar att ta mer ansvar.

D: Det pratar vi om, kondomanvändning. Så då blir det ju att man, det är ju lite så här att: ”Använd kondom”, så är det ju.

Dessa råd, eller förmaningar, handlar oftast om att ungdomarna ska skydda sig, inte vara för fulla o.s.v. Intervjuperson E säger så här om att få killar att använda kondom; ”Men ibland så får man ju jobba med att sälja in det här också, att det är nödvändigt”. Så även om personalen uttrycker att deras främsta intention är att utgå ifrån vad ungdomarna vill och hur de ser på sin situation, finns

⁸³ Cancian, 2-3.

det flera tillfällen då personalen känner sig manade att försöka påverka ungdomar i en riktning som de anser är bättre. Detta gör de också när de tar på sig rollen att normalisera.

Normalisera och förminska normer

Rollen som rådgivare handlar inte bara om att föra över normer. Några av de intervjuade pratar om att ungdomar kan vara hårda mot, och döma, sig själva. Personalen tar då på sig att normalisera (i betydelsen att något är vanligt) situationen, förmedla att det är okej att göra misstag och att något kanske inte är så farligt som det kan verka.

F: Det är ju ibland ungdomar som har skuld känslor, eller skam och så, för att dom har haft sex. Och det kan ju ibland handla om att försöka hjälpa dom att på nåt sätt, vad ska jag säga, att inte va så stränga med sig själva. Dom är ju ganska stränga så där och har uppfattningar om hur det ska va.

E: Men det är så mycket oro och såna saker. Mycket handlar det ju om att stilla deras oro, som ibland är mycket mycke större än den egentligen behöver va. Fast en del får man ju oroa lite, för dom är lite väl vårdlösa med sig själva.

I det sista exemplet så ser den intervjuade det som sin roll att, så att säga, verklighetsanpassa ungdomarna åt båda hållen. Att normalisera då ungdomar tar för allvaligt på situationen, men också att oroa dem som tar för lätt på situationen.

Här handlar det om att ungdomar har normer och att de mår dåligt av att de har brutit mot dem. Då får personalen dem att må bättre genom att bagatellisera normens betydelse, minska dess kontrollerande och förtryckande mekanism.

Rollkonflikter

I personalens berättelser så framkommer det att det finns situationer där olika intentioner i arbetet står i konflikt med varandra, vilket personalen på ett eller annat sätt måste hantera. De säger t.ex. att de vill lyssna till individen och dennes upplevelse, men motsäger sig då de också menar att de kan behöva uppmärksamma ungdomen på faror eller beteenden som de anser är destruktiva, men som ungdomen kanske inte själv ser.

E: Det kan ju handla om det här med att komma för dagenefterpiller, att det här kanske inte riktigt var ett önskat samlag. Och då får man ju ställa den frågan också då. För att se om det här faktiskt handlar om ett övergrepp. För ibland så ser ju inte personen det riktigt, därför att man inte har den egna integriteten intakt så att säga. Fast man får ju vara varsam så man inte klampar omkring. För att det är känsligt att bli ifrågasatt också, ju. Men samtidigt så kommer dom ju hit för att dom vill ha hjälp med nånting och frågan är om det bara är preventivmedel dom vill ha hjälp med eller om det är det nånting annat.

B: Och många, och där tar jag nog ställning för tjejer som har varit utsatta för sånt där, för jag säger så här; ”Du har varit med om det här. Det är inte okej”. Och då kan ju dom nästan bli så här; ”Vadå? Men jag var ju med på det?” ”Ja, men var du egentligen det?” Alltså, få dom att tänka efter.

Vissa av de intervjuade diskuterar det svåra i att de riskerar att göra illa en ungdom beroende på hur de möter den. De menar t.ex. att de måste vara försiktiga och inte gå på för hårt mot ungdomar det träffar. En intervjuad betonar hur viktigt det är att vara varlig när en ungdom kommer och berättar något eftersom personalens respons kan få ungdomen att må sämre än den gjorde innan den kom. Exemplet gäller en situation där tjejer berättar att de gjort något som kuratorn antar att de egentligen inte ville, i det här fallet suga av en kille på en fest.

A: Då vill det ju till liksom, det är verkligen fingertoppskänsla att prata med dom då. Jaha liksom ”Hur var det och vad ville du då?”. Och så att liksom på nåt sätt bjuda in dom till ett samtal och till att fundera på vad vill dom själva då. Och att inte kränka dom, så att dom aldrig kommer hit mer och som ökar någon slags känsla av att dom har gjort något som dom inte ville.

Här handlar det om att personalen kan riskera att göra ungdomar illa, trots att de haft intentionen att hjälpa. Ett annat exempel är att de vill stötta individerna, men samtidigt få dem att t.ex. ta mer ansvar. I exemplet har jag frågat om det är något som den intervjuade brukar varna för, men respondenten kallar det för att förebygga:

F: Ja alltså varna för. Man pratar ju väldigt mycket om att skydda sig. Alltså varna för att utsätta sig för såna risker som oskyddat sex med risk för könssjukdomar och ofrivillig graviditet och så. Kan man väl säga. Varna är liksom lite, känns inte riktigt rätt. Utan mer att man arbetar, liksom att förebygga.

I dessa beskrivna situationer så blir socialarbetarens dubbla ansvar tydligt; att hjälpa, men samtidigt att påverka till önskvärt beteende. Att påverka ungdomarna till att bete sig i enlighet med vad som passar i samhället idag, är ett sätt att hjälpa ungdomarna. Ett annat sätt är att uppmuntra dem att inte begränsas av vad som anses passande. Dessa två strategier handlar nästa avsnitt om.

Coping eller empowerment

Vissa av de intervjuade menar att de främst vill uppmuntra ungdomar att gå sin egen väg, medan andra säger att det är lika viktigt att hjälpa dem att anpassa sig till verkligheten.

C: Jag tror inte det, att det behöver va en motsats. Det går att gå sin egen väg i samhället. Det gäller att försöka ha strategier så att man, så man kan göra det som man egentligen vill och känner för, inom ramarna.

Att på detta sätt försöka integrera båda alternativen, är det som också stämmer med materialet generellt. I intervjuerna så finns det både exempel på att personalen hjälper ungdomar att anpassa

sig och bemästra, hantera den situation de lever i, d.v.s. coping, men också att personalen uppmuntrar ungdomar att ta makten och göra det de vill, d.v.s. empowerment. I ett exempel så pratar intervjuperson A om en lindrigt förståndshandikappad tjej som under deras kontakt tränat på att hantera sin situation så att hon inte ska bli utnyttjad: ”Och att hon till sist vet att den där situationen kan hon undvika, för den blir inge bra för henne.”. Den här flickan har fått hjälp av kuratorn med hur hon ska kunna bemästra sina svårigheter. Här handlar det om att få förståelse genom insikt och att anpassa sig till verkligheten, vilket coping-strategin går ut på. Å andra sidan så är det flera i personalen som gett exempel där de uppmuntrat tjejer att ta makten och inte låta sig utnyttjas. Detta stämmer med empowerment-strategin om att få förståelse genom handling och att försöka förändra världen.⁸⁴ Denna strategi kommer från samhällsarbetar-traditionen vilken, i sin radikala form, har som syfte att emancipera människor, att frigöra dem från förtryck. I intervjuerna, handlar det dock inte om att personalen uppmanar ungdomar att göra uppror på ett sätt som hotar staten. Tvärtom handlar det t.ex. om att tjejer ska ta makt, d.v.s. om en jämställdhetssträvan, som går i linje med den offentliga politiken.

Representanter för den svenska attityden

Det finns ingen i mitt intervjumaterial som avviker i sina uppfattningar om ungdomars sexualitet och det arbete de utför, utan de ser alla ut att representera ”den svenska” synen på ungdomars sexualitet. Personalen möter dock ungdomar från alla olika kulturer. Hur hanterar de då detta? Något som de alla menar är att de i rådgivningen tar hänsyn till ungdomars olikheter och den livssituation de är i, detta gäller även för kultur och religion.

E: Ja egentligen är det ju inte så stor skillnad, eftersom det här handlar ju om de här basala mänskliga behoven och sen så finns den här garneringen med kulturen. När det gäller skillnad i kultur och såhär saker, så handlar det ju ofta om att man får hjälpa dom med praktiska lösningar. Det är inte alla som kan gå hem och visa upp att man äter p-piller och då kanske man ska ha nånting annat i stället som inte är så synligt.

A: Så är det ju så att den flickan lever ju i två kulturer här i Sverige. Och jag representerar ju den svenska kulturen. Så att mitt jobb då, det är ju faktiskt att hjälpa henne att tänka i dom här två kulturerna hon lever. Jaha, liksom, inte sex före äktenskapet, då så. Om hon nu har nån kille i smyg t.ex. Nu pratar jag om hon, för det är ändå vanligare. Då skulle jag ju höra med henne; ”Hur blir det för dig?” och ”Hur känner dina föräldrar för det?”.

Att en ungdom på detta sätt lever i två kulturer kan förstås som att de normer etc. som hon förmedlats i sin primära respektive sekundära socialisation, har skiljt sig mycket ifrån varandra. Personalen som här företräder den svenska synen, är en del av ungdomens sekundära socialisation.

⁸⁴ Lindén, 65-76.

Men personalen kan, som i citaten, också hjälpa ungdomar att hantera de svårigheter som det innebär att leva i två världar, dels praktiskt (som i det första exemplet) och dels även kognitivt och känslomässigt (som i det andra exemplet).

Personalen som den goda motkraften

Personalen motiverar sina normer med att de utgår ifrån vad de tror ungdomar mår bra av, d.v.s. vad som är bäst för dem. De tror att ungdomar mår bättre av t.ex. ömsesidighet än av teknik. Ungdomar har alltså fått en uppsättning normer någon annanstans ifrån (personalen föreslår media), som de intervjuade antingen vill byta ut eller komplettera.

A: Och att de inte får utforska den i sin egen takt, liksom på nåt sätt. Att dom blir påtvingade nåt från samhället och media, och ideal och sånt där som dom inte kan, dom inte kan hantera för dom är så i liksom nydanade av att forma nån identitet.

Personalen blir här den goda motkraften som arbetar emot de onda krafterna som får ungdomar att må dåligt. Personalen däremot ger ungdomar det som de behöver och arbetar för att rätta till de problem som åstadkommit p.g.a. de felaktiga signalerna som media sänder ut till ungdomar. Becker skriver att något alltid är i relation till något annat.⁸⁵ Personalen är inte goda i sig själva, utan här i relation till media.

Sammanfattning – rådgivning om sexualitet på ungdomsmottagningen

Den diskurs, om arbetet med ungdomars sexualitet, som presenteras i policyprogrammet, överensstämmer väl med diskursen i intervjuerna. Arbetet handlar om att främja hälsa och det positiva med sexualiteten, men också om att få ungdomar att ta ansvar för sin sexualitet. Ungdomar ska bemötas utifrån jämställdhet, respekt och på ett icke-moraliserande sätt och personalen ska arbeta med att stärka ungdomarna och stödja deras självkänsla och integritet. Sexualiteten förknippas med ord som nyfikenhet, lust och glädje men också med problem såsom oönskad graviditet och könssjukdomar. Detta både står i policydokumentet och uttrycks i intervjuerna. Diskursen är alltså densamma, men sedan kan man diskutera innebörden i begreppen, t.ex. vad respekt är.

Den huvudsakliga delen av arbetet på ungdomsmottagningen består av enskilda besök av ungdomar, men en annan viktig del är att de tar emot skolklasser på studiebesök. Till barnmorskan kan ungdomarna vända sig till för att testa sig mot könssjukdomar, för rådgivning om preventivmedel och utskrivning av p-piller, vid besvär i underlivet etc. Till kuratorn kommer ungdomar för att få prata om problem, relationer, sin identitet etc.

De normer som personalen ger uttryck åt är framförallt att sexualitet ska vara något ömsesidigt och lustfyllt. Anledningen till att någon har sex bör vara för att få uppleva njutning, och sex ska inte användas som ett medel för att få andra vinster. Personalen poängterar också ungdomens eget ansvar för sin sexualitet. Mogen för sex är ungdomen då den kan ta ansvar och själv vill ha sex. Personalen försöker begränsa ungdomarnas sexualitet där de unga riskerar att utsätta sig själva eller andra för skada, men personalen uppmuntrar även ungdomar att ha mer sex, då framförallt att onanera. Personalen normer skiljer sig i vissa avseenden från andra grupper.

Som rådgivare till ungdomar så försöker personalen främst utgå ifrån ungdomens upplevelse av situationen. Det händer dock att de tar ställning till vilka val en ungdom bör göra. Kuratorerna antar för det mesta en roll som samtalskontakt, medan barnmorskorna oftare uttrycker sig utifrån sin expertis i ämnet. Det finns flera tillfällen då personalen förmedlar normer till ungdomar, både i situationer där de ger respons på en ungdoms specifika berättelse, men också allmänna förmaningar om att t.ex. ta ansvar. Personalen hamnar i situationer där olika intentioner med arbetet är svåra att förena. Deras arbete går både ut på att anpassa ungdomar till samhället, men också att uppmuntra dem att själva ta makten över sina liv. Personalen ser sig själv som goda, som ger ungdomar det de behöver.

7. SLUTDISKUSSION

I denna avslutande del av uppsatsen så förs, med hjälp utav litteraturen och min kvalitativa studie som ett empiriskt exempel, en vidare diskussion och hur ungdomar socialiseras in i en sexualitet som ska passa i det omgivande samhället. Det handlar om; statens och samhällets intresse av att påverka ungdomars sexualitet, att de intervjuades gör en del av detta arbete, de särskilda svårigheter som följer med denna roll och slutligen hur detta kan bli för ungdomarna. Slutligen funderar jag vidare kring att situationen som beskrivs är beroende av tid och rum samt att normer både är bra och dåliga.

Kontrollen av sexualiteten

Foucault menar att makten, genom att anföra en viss diskurs och möta individerna, kontrollerar sexualiteten. Först var det kyrkan och sedan främst medicinen. Samhället och staten har, enligt honom, ett intresse av att styra över sexualiteten, som över annat i människors liv, för att organiseringen av samhället ska fungera. Man kan fråga sig vilka som skulle kunna sägas kontrollerar sexualiteten idag? Utifrån det här materialet, så skulle ett svar på den frågan kunna vara, att staten försöker påverka ungdomars sexualitet, framför allt genom sexual- och

⁸⁵ Becker, 133-136.

samlevnadsundervisningen, Folkhälsoinstitutets arbete och ungdomsmottagningarna. Eftersom ett studiebesök på ungdomsmottagning vanligen ingår i skolundervisningen så har de flesta ungdomar besökt en mottagning. Sedan är det antagligen en mindre andel, särskilt bland killarna, som återkommer. Kontrollen av ungdomarna kan inte vara total. Dels för att socialiseringen inte, i enlighet med vad Hewitt menar, är fullständig.⁸⁶ Men också för att det finns andra normkällor. Media t.ex., presenteras av personalen, som något som påverkar ungdomar mycket, och ofta på ett sätt som personalen ser en fara i. Andra normkällor, t.ex. religiösa grupper, beskrivs inte av personalen som något lika problematiskt, som något de arbetar emot. Att personalen inte ser på dem på det viset, kan det finnas många tänkbara förklaringar till, t.ex. att det inte är politiskt korrekt. En annan förklaring kan vara att dessa grupper inte i realiteten uppfattas ha lika stor makt att påverka. Enligt detta resonemang försöker staten alltså kontrollera sexualiteten, med media som främsta motmakt.

Foucault skriver om retoriken som kyrkan respektive medicinen använde för att övertyga människor om vad som var det rätta. Retoriken gick ut på att dela upp beteende i synd/ickesynd respektive patologiskt/normalt.⁸⁷ Utifrån materialet kan man syna retoriken hos personalen på ungdomsmottagningarna. Det skulle i så fall vara något i stil med att ett beteende antingen är hälsosamt, något individen mår bra av, eller destruktivt, något individen mår dåligt av. Arbetet beskrivs ha individens fysiska och psykiska hälsa i fokus. Det är detta som motiveringarna till normerna handlar om. Varför ungdomar ska ta eget ansvar t.ex., är för att de annars kan få fysiska problem såsom oönskad graviditet, könssjukdomar o.s.v. och för att de inte ska råka ut för saker de mår mentalt dåligt av som att bli utnyttjade, ångra sig efteråt o.s.v.

Men varför är staten intresserad av att påverka ungdomars sexualliv? Hur kan det vara ett samhällsintresse att uppmuntra till onani? Borde detta inte vara upp till individen själv att råda över. För att samhället ska fungera så krävs det en social ordning. Staten har ett intresse av att samhället är organiserat på ett fungerande sätt. Därför är sådant som kroppens disciplinering och befolkningsregleringar viktiga frågor för staten, skriver Foucault. Det övergripande motivet till ungdomsmottagningarnas arbete, är att ungdomar ska kunna hantera sexualiteten på ett sätt som främjar deras hälsa. Detta förklarar det samhälleliga intresset av ungdomars sexualvanor. Medborgarnas hälsa är förstås viktig för att samhället ska fungera, och därmed har staten en anledning att engagera sig i frågan. Staten lägger sig i hur ungdomar hanterar något så privat som sexualiteten med syftet att skydda ungdomarnas liv. Foucault kallar denna styrning över hur folk lever för bio-makt.⁸⁸

⁸⁶ Hewitt, 126-127.

⁸⁷ Foucault, 101-123.

⁸⁸ Foucault, 137-158.

Helmius menar att ungdomars sexualitet kontrolleras genom att samhället förmedlar normen om mognad och kärleksidealet. Utifrån mitt material så skulle man kunna säga att samhället försöker kontrollera ungdomar genom att förmedla vikten av att ta eget ansvar för sin hälsas skull. Även om alla normer går ut på att styra sexualitetens uttryck, så är det främst normen om eget ansvar som, på ett tydligt sätt, går ut på att hålla sexualiteten inom vissa gränser.

Foucault och Helmius menar att det finns en maktaspekt i att ta del av individers berättelser. I sådana situationer, i mötet med individen, så finns en unik möjlighet att påverka människor. Då ungdomsmottagningens personal möter ungdomar i enskilda samtal för rådgivning om sexualitet, är det en sådan situation. I dessa samtal öppnar sig ungdomar och berättar om tankar, känslor, händelser, problem etc. som är ytterst känsliga. Personalen får veta om ungdomen har haft sex, med vem, varför, hur, vad de kände efteråt, om rädslor, sorger o.s.v. Det är på dessa berättelser som personalen reagerar och ger respons. Att de har tillgång till ungdomars innersta ger dem en särskild makt att påverka. Men detta skulle inte fungera på samma sätt om inte ungdomarna tillät det. I och med att de öppnar sig ger de personalen förtroendet att låta påverka dem. Foucaults exempel gällde bikten hos prästen och samtalet hos doktorn, vilket är två andra situationer där människor öppnat sig och litat till auktoritetens åsikter. Ungdomsmottagningens personal har här alltså en möjlighet att påverka ungdomar. Detta sker bl.a. genom att de förmedlar normer.

Förmedlingen av normer

I min studie så har jag valt att fråga både efter normer och efter hur dessa förmedlas. Jag är glad över att jag frågade efter båda dessa och inte endast efter normer. I intervjuerna har det framkommit att personalen tycker det är viktigt hur de bemöter ungdomarna och att det är något som de funderat mycket över. Deras metod går främst ut på att hjälpa ungdomar att se vad det är de själva vill. Detta problematiserar den förenklade bilden av att en norm förmedlas från en normkälla (i detta fall personalen på ungdomsmottagningen) och tas emot av individen (här ungdomen). Först kan man fråga sig hur en ungdom hittar det den verkligen vill? Har individen en egen kärna, något som är vad just den vill? Eller är vad ungdomen vill bara en samling tidigare förmedlade normer som personen internaliserat? Eller förstår ungdomen vad ungdomsmottagningens personal ändå anser och anpassar sig till detta? Eller handlar det bara om att reda ut och förstå vad som är mest praktiskt, hur ungdomen bäst kan anpassa sig till de skilda förväntningar som ställs på den? Ibland blir det i materialet dock mera tydligt att personalen förmedlar normer, att de uppmanar ungdomar att skydda sig, inte vara för fulla, ha sex av njutnings skull, inte gå med på saker de inte vill etc. Här handlar det om att personalen faktiskt försöker påverka ungdomar på ett eller annat sätt.

Hewitt skriver att det finns många olika skäl till varför en människa handlar på ett visst sätt.⁸⁹ Å andra sidan så väljer ofta människor att följa normer. Cancian skriver om två konkurrerande förklaringar till att individer följer normer. Jag undrade om inte båda två kan stämma, för olika normer. Den ena går ut på att individen insocialiserar normerna och gör dem till sina. Individen tror på dem och handlar enligt dem, eftersom det är det rätta. Den andra går ut på att individen följer normer för att stämma med en viss kollektivt definierad identitet.⁹⁰ När jag intervjuat personalen så har de gett mig en sinsemellan samstämmig bild av hur de hanterar frågor om ungdomars sexualitet. Det har verkat som att personalen verkligen tror på att deras normer är de rätta, att de gör gott. Å andra sidan så skulle det ju kunna tänkas att personalen svarar utifrån vad som är deras yrkesroll. I så fall handlar det om att de svarar i enlighet med en kollektivt definierad identitet. Vad gäller ungdomarna är det samma sak. Om de väljer att handla i enlighet med normer, kan det vara p.g.a. att de verkligen tror på att det är det riktiga, eller för att de vill vara tuffa eller kvinnliga, eller nåt annat som är kopplat till hur de blir betraktade, vilken identitet de får och tar. Varför de följer normer, ger inte det här materialet något svar på.

Segerstedt skriver att en grupp delar en viss kulturmiljö som medlemmarna socialiseras in i. Är detta förklaringen till varför personalen på ungdomsmottagningen presenterar så gemensamma normer om ungdomars sexualitet? Jag har fått intrycket av att de olika mottagningarna har rätt mycket kontakt med varandra. Detta skulle i så fall bekräfta idén om att de, likt vad Segerstedt menar, insocialiserats att ha vissa normer.⁹¹ En annan tänkbar förklaring till varför personalen har de normer de har, är att de genom erfarenhet av att träffa ungdomar blir bra på att avgöra vad som ungdomar behöver, vad de mår bra av, utifrån det samhälle som de lever i. I så fall kan man säga att personalens normer är ett resultat av professionalism. Detta stämmer mer med vad de själva anser, att de främst lärt sig genom erfarenhet. Men är då normer endast ett resultat av praktiska övervägningar? Vad händer i så fall med ideologin? Man skulle kunna svara att det finns såväl en praktisk respektive en ideologisk aspekt av normer och därför kan man hävda att de är ett resultat av erfarenhet om vad människor mår bäst av, likaväl som man kan hävda att normer är ett resultat av en ideologi. Malinovski menar att normer ser till att människor får sina behov tillgodosedda på ett sätt som passar det samhället, d.v.s. de har en praktisk aspekt. Ett exempel på en tydligt praktisk norm, skulle kunna vara den om individens egna ansvar. Det krävs helt enkelt av ungdomar att de tar eget ansvar i detta individualiserade samhälle. I en annan tid kanske andra normer hade passat bättre, såsom följsamhet eller passivitet. Samtidigt driver religioner, och andra trosriktningar, införandet av vissa normer, d.v.s. de har en ideologisk aspekt. Ett exempel på en relativt ny ideologi är den om jämställdhet mellan könen, som också står med i policyprogrammet. Denna tudelade

⁸⁹ Hewitt, 147-149.

⁹⁰ Cancian, 105-106.

⁹¹ Segerstedt, 38.

funktion hos normer, går igen i personalens roll, när de som samhällets företrädare ska hjälpa individen.

Det sociala arbetets dilemma

Jag skriver i problemformuleringen att socialarbetarens roll är tudelad. De har i uppgift att både hjälpa individer, samt få dem att bete sig på ett önskvärt sätt. Arbetet rymmer två aspekter, sakligt kunnande, men också normativitet. Socialarbetaren använder sin kunskap på ett sätt som bidrar till en syn på vad som är moraliskt riktigt. Ungdomsmottagningens personal hjälper ungdomar på en mängd sätt, med service, information, stöd o.s.v. men samtidigt förmedlar de också hur man bör vara. Att ta ansvar för sin sexualitet, att ha sex i syfte att känna njutning, att sex ska vara ömsesidigt och att tjejer ska stå på sig mera, är uppfattningar som personalen driver och som är normer. Dessa är med och formar hur ungdomar i fortsättningen kommer att tänka, känna och handla.

Ett dilemma är att socialarbetare i syfte att hjälpa, kan göra individer illa. De som arbetar skall vara öppna och toleranta och lyssna till den enskilda ungdomen. På det sättet blir det viktigt att de inte fördömer ungdomars upplevelser. Samtidigt ska de ge råd, i syfte att ungdomarna ska må bra och klara sig i det omgivande samhälle som de befinner sig i. En intervjuad beskriver detta dilemma. Berättelsen handlar om två tjejer som berättat att de sugit av en kille och att de gjorde det frivilligt. Personalen såg som sin roll att ifrågasätta deras berättelse, men insåg samtidigt hur detta, om det inte sköttes med fingertoppskänsla, skulle kunna kränka dessa tjejer. Det skulle kunna få dem att känna skam över vad de gjort, vilket de kanske inte kände innan de kom till mottagningen. Att personalen väljer att ifrågasätta tjejernas beteende, är här både ett resultat av personalens kunskap (tjejer i denna situation brukar vara i behov av hjälp) men också av deras normer (sex ska vara ömsesidigt och för njutnings skull). De dilemman personalen möter handlar alltså om; att vara sakliga och använda sin kunskap samtidigt som de ska vara normativa, att de för att hjälpa också kan komma att göra illa, att även om de vill vara tillåtande måste de också ifrågasätta alltför gränslöst beteende o.s.v.

I dessa dilemman blir individens relation till det omgivande samhället tydlig. I ungdomsåren ska individer socialiseras in i vuxenvärlden. Som Helmius skriver så har vuxna i alla tider oroat sig över ungdomar och försökt lära dem hur de ska bete sig. Hon ifrågasätter detta och menar att ungdomar hanterar sexualiteten på ett funktionellt sätt. Jag vet inte om detta stämmer, men klart är att ungdomar söker sig frivilligt till ungdomsmottagningen för att få hjälp med sina frågor och att personalen i och med detta deltar i socialiseringen av ungdomarna. Hewitt skriver att en del av socialisationen är att man tar in andras bild av en själv. Man ser på sig själv såsom andra bedömer en.⁹² Socialarbetaren ska arbeta för att ungdomar klarar sig och mår bra. För det krävs det att dessa

⁹² Hewitt, 70-72.

till viss del anpassar sig till det samhälle som den lever i. Individen måste anpassa sig till kollektivet. Med det följer att personalen måste ifrågasätta individers självbild, om de annars kan komma att råka illa ut. Dessa dilemman är beskrivna ur socialarbetarens perspektiv, men det är förstås ungdomarna som möter dess konsekvenser.

Konsekvenser för ungdomarna

Segerstedt skriver att normkällor kan vara såväl enskilda personer som institutioner.⁹³ Ungdomarna möts på det viset av normer från olika håll. Den tidigare forskningen visade att ungdomar tar in budskap från kamrater, familj och släkt, skolpersonal, ungdomsmottagningen, media, porrfilmer etc. Hur blir det för ungdomarna att möta alla dessa normer? Enligt sociologin kan oförenliga normer leda till oro och splittring hos individen.⁹⁴ I ungdomars värld är t.ex. status/ställning viktigt. Att som kille ha sex med många tjejer eller att som tjej ha sex med en viss häftig kille kan då vara ett sätt att få status. Men de möts kanske samtidigt av normen att det är fult att ha sex för att nå en viss position. Det är dåligt att ha sex med annat syfte än att få njutning. Jag kan tänka att sex i alla tider och samhällen har använts för olika syften och att det i alla tider har varit vissa syften som har ansetts vara dåliga och andra som har ansetts vara bra. Men att ha sex av andra anledningar än njutning kanske inte behöver vara destruktivt. Ungdomen kanske får ut något annat som är positivt i dennes liv.

Helmius skriver att hon skulle önska att sexualupplysarna hade en mer tillåtande inställning till ungdomars sexualitet.⁹⁵ Intrycket jag får av intervjuerna är att personalen är väldigt tillåtande. De tycker t.ex. inte att det är fel att ha sex utan att vara kär, det som Helmius bland annat skriver om. Men vad betyder tillåtande och vad innebär det i kontakten med ungdomarna? Frågan jag ställde mig i inledningen till uppsatsen var att jag undrade om det verkligen är så att vi lever i ett mera normlöst samhälle eller om inte bara normerna har bytts ut till nya. Är tillåtande detsamma som att inte ha några normer? För i så fall så är de intervjuade inte tillåtande. Å andra sidan kan man argumentera för att normer kan vara mer eller mindre tillåtande. Vissa normer kanske förtrycker och kontrollerar mer än andra? En paradox är att denna tillåtande attityd, där ungdomar uppmuntras att njuta av sin sexualitet i sig kan bli en norm att man borde vilja ha sex och att det annars är något fel på en. Det skulle alltså kunna leda till ett ökat tryck på ungdomar att vilja ha sex. Forskningen ifrån USA kom fram till att information om preventivmedel etc. inte fick ungdomar, i alla fall redan sexuellt aktiva, att ha mera sex.⁹⁶ Men det är skillnad mellan att som där ge rådgivning om

⁹³ Segerstedt, 41.

⁹⁴ Østerberg, 78-80.

⁹⁵ Helmius, 200-201.

⁹⁶ Bennett and Assefi.

preventivmedel och sexuell hälsa och att som ungdomsmottagningen här mera aktivt främja en positiv bild av sexualiteten.

Normer är, enligt Cancian, alltid kopplade till sanktioner.⁹⁷ Vilka sanktioner kan då ungdomarna vänta sig och vem är det som utför dessa? Om man nu säger att ungdomarna möts av förväntningar från olika håll, och att dessa krockar, så kan de hamna i en situation att de måste välja mellan olika alternativ och där valet kommer att leda till sanktioner från det ena eller andra hållet. Låt säga att en tjej har en pojkvän som vill att hon ska gå med på något som hon inte själv vill (en berättelse som de intervjuade säger att de möter). Om tjejen inte gör som pojkvännen vill, så kanske sanktioner är att vänta ifrån honom, t.ex. att han gör slut. Om tjejen gör som pojkvännen vill, så kanske hon i stället får känna sig dum hos kuratorn (även om kuratorn inte menar att utföra en sanktion så kan ungdomen mycket väl känna sig dum som inte följt kuratorns råd).

Man kan också undra hur det blir för de ungdomar som besöker ungdomsmottagningen, vilka har ett kulturellt ursprung vars normer om sexualiteten skiljer sig från de svenska. Personalen företräder en svensk syn på sexualiteten och arbetar enligt den. Samtidigt ser de att ungdomar har att anpassa sig till den verklighet de lever i, vilket även gäller de som lever i, så kallat, två världar. Personalen beskriver hur de kan hjälpa dessa ungdomar att hantera sin situation. Det man kan undra är om det inte ändå blir det svenska sättet som förmedlas som det riktiga, men att ungdomarna för sitt eget bästa, kan behöva handla i enlighet med sin ursprungskultur och vara försiktiga med att uppröra sina föräldrar. Ungdomsmottagningen är en svensk institution och däri ges ungdomar inte direkt något alternativ. Om de vill möta något annat, så får de vända sig till rådgivare som inte företräder det svenska samhället och staten.

Ungdomarna möts alltså av det sociala arbetets två aspekter, dels stödet och hjälpen, men också normerna. De får hjälp med att hantera sexualiteten och anpassa sig till det samhälle som de lever i, både på gott och ont. Men om man ska tro på t.ex. Hewitt, så måste man komma ihåg att ungdomarna inte bara passivt tar emot normerna och låter dem styra deras liv. Socialisationen kan aldrig bli total utan de har en egen agenda.⁹⁸

Något som jag inte undersökt i denna studie är vad ungdomarna vill få ut av besöken på ungdomsmottagningen. Hur vill de bli bemötta, t.ex. gällande huruvida personalen bör förmedla råd eller mer vara som bollplank för ungdomarna att resonera med? Personalen vill helst inte ge råd, men en av dem uttrycker att ungdomar ibland kan bli frustrerade över detta. Det vore intressant att ta reda på vad ungdomar förväntar sig och vill att det sociala arbetet ska gå ut på. Hur ser de på förmedlingen av normer? Kanske är det tryggt med en ungdomsmottagning där personalen står för vissa normer och värderingar, eller så är det kränkande och förtryckande och inte alls det ungdomarna vill bli bemötta av.

⁹⁷ Cancian, 6-7.

Avslutande tankar

Arbetet som utförs på ungdomsmottagningen kan sättas i relation till tid och rum. Giddens beskriver hur sexualiteten förändrats tillsammans med samhällsutvecklingen. Det moderna samhället, med individualism, jämställdhet, särskiljande mellan sex och barnalstring, ifrågasättande av normativiteten o.s.v. har banat väg för de förändrade normerna kring sexualitetens uttryck. Personalen har här följt med i samhällsutvecklingen, de har moderna normer, vilket antagligen är en förutsättning för att ungdomar ska välja att vända sig till dem för att få råd. Men samtidigt finns det också ett motstånd hos personalen mot en förändring som personalen anser går för långt, men som t.ex. presenteras i media. Arbetet på ungdomsmottagningarna och de normer som personalen har är beroende av att preventivmedel finns, aborter är möjliga o.s.v. Denna ”friare” syn på sexualiteten (att uppmuntra ungdomar att ha sex, att det är okej att ha sex med många partners etc.) är en attityd som har kunnat uppstå ur dessa förutsättningar. Men det kan inte bara vara så att normer uppkommer som ett resultat av abortmöjligheter, preventivmedel o.s.v. Skillnaden i inställning till ungdomars sexualitet, som blir tydlig i jämförelsen mellan Sverige och USA, är ett exempel på detta. Där finns det en annan diskurs som konkurrerar med den liberala, som drivs av den religiösa högern.⁹⁹ Resultatet blir att samhället i USA respektive Sverige är organiserat på olika sätt, inklusive rådgivning till ungdomar om sexualitet.

Dessa nya förutsättningar tillsammans med denna ”friare” attityd till ungdomars sexualitet, är en relativt ny situation. Det är svårt att säga vad denna attityd i längden kommer att leda till och hur den kommer att påverka samhällets organisering. Ett problem som ungdomsmottagningarna idag brottas med är att klamydia är så vanligt, kanske just p.g.a. den friare attityden till ungdomars sexualitet. De problem som på detta sätt blir ett resultat av förändringen, kan vara det som t.ex. har lett till att personalen nu trycker så hårt på att ungdomar ska ta eget ansvar, vilket är en annan norm. Jag förstår det som att normer på detta sätt försvinner, för att sedan ersättas med nya.

I resonemanget ligger ingen värdering. Huruvida specifika normerna är de rätta, är upp till var och en att bestämma. I inledningen skriver jag att jag själv anser att normer kan vara både bra och dåliga, de kan ge trygghet, men samtidigt också hämma och skada. Ta t.ex. normen att sex ska vara till för njutning och att man därför alltid ska känna lust när man har sex. Normen tycker jag är bra på det sättet att den uppmärksammar den fysiska aspekten av att ha sex på ett positivt sätt o.s.v. Men den kan också vara dålig på det sättet att den kan sätta press på unga att de måste vara upphetsade och att det är fel om de inte lyckas ha det skönt varje gång. Att ha sex utan att känna njutning kanske inte är en katastrof i sig, men kan kännas som ett misslyckande om man har lärt sig

⁹⁸ Hewitt, 126-127.

⁹⁹ Se t.ex. George & Bennet and Assefi.

att det inte ska vara så. Sexualiteten är något väldigt intimt och privat och för individen en alldeles egen upplevelse. Men ändå påverkas den av det omgivande samhällets normer.

8. REFERENSER

Tryckta referenser

Andersen, Heine. "Egoisme og moral" i *Det goda livet*, red. Mikael Carlheden och Margareta Bertilsson, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1995.

Becker, Howard S. *Tricks of the Trade - How to think about your research while you're doing it*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1998.

Bergström, Göran och Boréus, Kristina, red. *Textens mening och makt*, 2 (Lund: Studentlitteratur, 2005).

Brante, Thomas, Heine Andersen och Olav Korsnes (red.) *Sociologiskt lexikon*. Stockholm: Universitetsförlaget, 1997.

Butler, Judith. *Gender Trouble 2*. New York and London: Routledge, 1999.

Cancian, Francesca M. *What are norms?* London: Cambridge university press, 1975.

Foucault, Michel. *Sexualitetens historia - Band 1: Viljan att veta*, Översättning Britta Gröndahl. Göteborg: Daidalos, 2002 (Originalarbete publicerat 1976).

Frisell, Ann. *Kärlek utan sex går an...men inte sex utan kärlek*. Tumba: Mångkulturellt centrum, 1996.

Giddens, Anthony. *The Transformation of Intimacy – Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*, Cambridge and Oxford: Polity Press, 1992.

Hacking, Ian. *Social konstruktion av vad?* Översättning Bengt Hansson. Stockholm: Thales, 2000 (Originalarbete publicerat 1999).

Hart, John. *Social Work and Sexual Conduct*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1979.

Helmius, Gisela. *Mogen för sex*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för sociologi, 1990.

Hewitt, John P. *Jaget och samhället*. Översättning Philippa Wiking. Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1981 (Originalarbete publicerat 1979).

Jeffner, Stina. *Liksom våldtäkt, typ*. Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för sociologi, 1997.

Joas, Hans. *The Genesis of Values*. Översättning Gregory Moore. London/ Chicago: Polity press and the university of Chicago, 2000 (Originalarbete publicerat 1997).

Kvale, Steinar. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur, 1997.

Levin, Bo (red), Kerstin Fugl-Meyer, Gisela Helmius, Ann Lalos och Sven-Axel Månsson. *Sex i Sverige, om sexuallivet i Sverige 1996*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet, 1997.

Lindén, Karna. *Kvinnor, hälsa, handling*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete, 1991.

Malinowski, Bronislaw. *Sex och tabu i ett primitivt samhälle*. Översättning Britta Dancy. Stockholm: Rabén och Sjögren, 1969 (Originalarbete publicerat 1927).

Miller, Jody and Glassner, Barry. *Qualitative Research*, red. David Silverman. London: Sage Publications, 1997.

Segerstedt, Torgny T. *Att studera sociologi*. Stockholm: Svenska bokförlaget Norstedts, 1968.

Østerberg, Dag. *Sociologins nyckelbegrepp och deras ursprung*. Översättning Bosse Forsén. Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1983.

Vetenskapliga artiklar

Bennett, Sylvana E. and Assefi, Nassim P. "School-based Teenage Pregnancy Prevention Programs: a Systematic Review of Randomized Controlled Trials", in *Journal of Adolescent Health*, Number 36 (2005).

Brownie, Julie. "Tasting the Witches' Brew: Foucault and Therapeutic Practices" in *Sociology*, Volume 38, Number 3 (2004).

Emanuel, Ezekiel J. and Emanuel, Linda L. "Four Models of the Physician-Patient Relationship", in *Journal of the American Medical Association*, Number 267 (1992).

Franklin, Cynthia and Corcoran, Jacqueline. "Preventing Adolescent Pregnancy: A Review of Programs and Practices", in *Social Work*, Volume 45, Number 1 (2000).

George, Alison. "Going all the way", in *New Scientist*, Volume 185, Number 2489 (2005).

Hammer, Svein. "Diskursbegrepet i sosiologisk relieff" i *Sociologi i dag*. Novus förlag, Nummer 4, Årgång 31 (2001).

Kaarhus, Randi. "En Foucault-inspirert diskursanalys" i *Sociologi i dag*. Novus förlag, Nummer 4, Årgång 31 (2001).

Mc Kay, Alexander. "Prevention of Sexually Transmitted Infections in Different Populations: a Review of Behaviourally Effective and Cost-effective Interventions", in *The Canadian Journal of Human Sexuality*, Vol. 9, Number 2 (2000).

Svarstad, Hanne. "Samfunnsvitenskapelige diskursanalyser" i *Sociologi i dag*, Novus förlag, Nummer 4, Årgång 31 (2001).

Rapporter etc.

Centerwall, Erik. *Kärlek känns! Förstår du*. Stockholm: Skolverket, 1995.

Folkhälsoinstitutet, *Ungdomar och sexualitet – en presentation av aktuell svensk kunskap*, www.fhi.se, 2000.

Herlitz, Claes. *Allmänheten och hiv/aids*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut, rapport 2004:7.

Internet

The Alan Guttmacher Institute. *Teenagers' Sexual and Reproductive Health: Developed Countries*. Facts in brief: www.guttmacher.org/pubs/fb_teens.html.

Övriga källor

FSUM, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar. *Policyprogram för Sveriges Ungdomsmottagningar*, www.fsum.se.

Nationalencyklopedin, band 14 MÖNS-PAR, Höganäs: Bra Böcker, 1994.

Nationalencyklopedin, band 16 ROK-SMU, Höganäs: Bra Böcker, 1995.

Nationalencyklopedin, band 20 VITRY-ÖÄ, Höganäs: Bra Böcker, 1996.

Vetenskapsrådet, *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*.

Bilaga

INTERVJUGUIDE

Om deras jobb och om vad sexualrådgivning är, om rollen som rådgivare och ungdomarna som mottagare av deras råd och om normer kring ungdomssexualitet.

Först tänkte jag fråga lite om ditt arbete.

- Hur länge har du jobbat som kurator/barnmorska? Vilken utbildning har du?
- Vad fick dig att välja detta yrke?
- Vad ser du som denna (ungdomsmottagningens) verksamhets uppgift?
- Vad är typiskt för det område du jobbar i? (klass, etnicitet)
- Kommer det både tjejer och killar? (hur stor är fördelningen ungefär)
- Kan du beskriva en vanlig dag? En ovanlig dag?
- Hur stor del av arbetet är rådgivning om frågor om sexualitet?
- Vilka är de vanligaste frågorna du får gällande sexualitet? (killar/tjejer)

Sen tänkte jag fråga lite om den roll du har som rådgivare till ungdomar.

- När ungdomar frågar dig om råd; vad är det viktigaste du måste tänka på i din roll?
- Vad är viktigast i ditt arbete med att hjälpa ungdomar, din kunskap eller dina personliga egenskaper?

Följdfråga: Vilken kunskap / vilka egenskaper är det? Tror du ungdomarna håller med om det?

- Vad ser du att ungdomarna främst behöver, är det information eller guidning?

Följdfråga: Är det skillnad mellan ungdomar, en viss grupp behöver det ena o.s.v.?

- Brukar du ta ställning till vilka val som en ungdom bör göra?

Jag tänker på det att ungdomar är olika.

- Hur hanterar du det i rådgivningen? Kan du ge samma råd till alla eller hur anpassar du dig till deras olikheter?

Följdfråga: Kan det hända att kulturskillnader har betydelse för vilka råd du ger?

Sen tänkte jag gå in på frågor kring sexualitet.

- Om det kommer en ungdom som frågar om råd om sexualitet. När du lyssnar på ungdomens berättelse: Är det några faktorer som särskilt fångar din uppmärksamhet, som har betydelse för hur du bedömer situationen som beskrivs?

Följdfråga: be om vidareutveckling av faktorerna. Fråga om skillnader mellan tjejer och killar, etnicitet, klass.

Om du tänker på de ungdomar som du kommer i kontakt med.

- Finns det något som är dåligt sex? Vad kännetecknar det?
- Vad är bra sex?

Följdfråga: Vad är det mest positiva med sexualiteten som du möter i arbetet? Vad är det mest negativa?

- När är det lagom att en ungdom börjar ha sex? (tjejer/killar)
- När är ett sexuellt beteende destruktivt?
- Finns det något du varnar ungdomarna för? (tjejer/killar)

Jag är intresserad av gränser, t.ex. när det positiva i sexualiteten riskerar att övergå i något negativt.

- Kan du ge exempel på när/om du givit rådet till en ungdom att på något sätt begränsa sin sexuella aktivitet?

Följdfråga: be om ett till exempel.

- Kan du ge exempel på när/om du i stället givit rådet till en ungdom att utforska sin sexualitet mer?

Följdfråga: be om ett till exempel.

- Skulle du säga att ditt arbete handlar mer om de positiva, eller mer om de negativa, aspekterna av sexualiteten?

Följdfråga: be om vidareutveckling av svaret.

Och sedan till sist, så har jag några avslutande frågor.

- Vad är det för skillnad i arbetet med sexualrådgivning för dig som är kurator/barnmorska och de som arbetar som kurator/barnmorska? (praktiska skillnader, i vilka sammanhang de ger råd, rollskillnader, skillnader i vilka råd som ges)
- Skulle du säga att det finns vissa ledord som driver dig i ditt arbete och vilka är de i så fall?
- Vad tycker du är viktigast: att förbereda ungdomar för den samhälleliga verkligheten eller att uppmuntra unga att gå sin egen väg?

Följdfråga: be vidareutveckla svaret.

- Sexualiteten är något som de flesta har åsikter om. Anser du att något du gör i ditt arbete är kontroversiellt? Går det emot vad andra tycker?

Följdfråga: Vilka åsikter är kontroversiella, vilka anser något annat?

- Har din syn på ungdomars sexualitet förändrats i något avseende under tiden du arbetat på ungdomsmottagning?

Följdfråga: be om vidareutveckling av varför o.s.v.

- Vad är det viktigaste budskap du vill ge till tonåringar gällande deras sexualitet?